

ГЕОГРАФСКА БИБЛИОТЕКА

Проф. А. ИШИРКОВЪ

ЗАПАДНА ТРАКИЯ И ДОГОВОРЪТЪ ЗА МИРЪ ВЪ НЬОЙИ

№ 1.

Цѣна 10 лв.

ГЕОГРАФСКА БИБЛИОТЕКА № 1

ЗАПАДНА ТРАКИЯ
И
ДОГОВОРЪТЪ ЗА МИРЪ
ВЪ НЬОЙИ

ОТЪ

ПРОФ. А. ИШИРКОВЪ

СЪ ЕДНА КАРТА

Книжарница „Ватенбергъ“
Димитър Тодоровъ Маскала
Ул. Ц. Калоянъ - София

СОФИЯ

ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА, АКЦ. Д-ВО — 1920.

ГЕОГРАФСКА БИБЛИОТЕКА

УРЕЖДА

БЪЛГАРСКОТО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Д-РЪ Г. И. КАЦАРОВЪ,

професоръ по история на класическия изток

Ж. РАДЕВЪ,

доцентъ по география

А. П. СТОИЛОВЪ,

Директоръ на Етнографския Музей

ИЗДАВА КНИГОИЗДАТЕЛСТВО ВСЕОБЩА БИБЛИОТЕКА
„ПРОСВЪТА“

* * *

На 9. ноември 1918 год. се основа въ София Българско географско дружество. Цѣлитѣ, които дружеството си поставя, сж опрѣдѣлени въ чл. 1. на устава както слѣдва:

а. Да спомага за научното развитие на географията въобще,

б. Да ратува за научно-географското изучване на българскитѣ земи,

в. Да урежда взаимно опознаване на България съ другитѣ страни въ географско, стопанско, политическо и др. отношения и

г. Да популяризира между българското общество географското и помощнитѣ нему учения.

Между многото срѣдства, чрѣзъ които се прѣднамѣрява да се постигнатъ горнитѣ цѣли, въ точка д на чл. 2. е прѣдвидено „издаване на научни и популярни трудове, карти, картини, списания, атлази и др.“

Поради общитѣ днесъ за цѣлото чловѣчество незгоди за правилно духовно и културно развитие, мжно ще може за сега да се направи нѣщо повече за постигане на дружественитѣ цѣли по всички пунктове. При все това настоятелството прави опити да насочи дружествената дѣйность въ посока, щото да може поне отчасти да се допринесе нѣщо въ духа на дружественитѣ цѣли. На първо врѣме настоятелството рѣши да се започне издаване на една популярно-научна географска библиотека,

която ще се печати отъ книгоиздателство всеобща библиотека „Просвѣта“ въ София.

Освѣнъ редакционната работа настоятелството не поема за сега никакви други задължения, но въ замѣна на това на членоветѣ и дружествената каса се обезпечаватъ извѣстни изгоди, именно,

За дружественитѣ членове:

1. Книги отъ библиотеката на стойность отъ 12 лева, колкото е годишниятъ членски вносъ,

2. За останалата сума отъ общата стойность на издаденитѣ прѣзъ годината книжки 25 % отбивъ.

За дружествената каса:

1. Отъ стойността на пласиранитѣ отъ настоятелството книги 25 %.

2. Отъ чистата печалба, която издателството реализира отъ библиотеката 5 %.

Внѣ отъ това на всички членове на дружеството, които на свой рискъ и своя смѣтка разпродаватъ книжкитѣ отъ издаваната Географска библиотека, издателството ще прави отбивъ отъ 25 %.

Географска Библиотека ще се състои отъ отдѣлни свезки въ размѣръ отъ 5 до 10 печатни коли, ще бжде илюстрирана, а споредъ нуждата ще се даватъ и географски карти.

Въ отдѣлнитѣ свезки ще се разглеждатъ завършени въпроси изъ областта на географията, именно: а) популярно монографични работи, б) такива, които засѣгатъ цѣли отдѣли отъ общата географска дисциплина и в) популярни земеописни работи, които се отнасятъ до засебни географски области, отдѣлни материци или политически цѣлости. При наличността на по-вече материалъ ще

се дава прѣдимство на географията на българскитѣ земи.

Годишно ще се даватъ отъ 40 до 50 печатни коли.

За географското образование на българскитѣ читатели е направено до сега твърдѣ малко. Настоятелството на Българското географско дружество се ласкае отъ надеждата, че ще може въ това отношение да се допринесе нѣщичко, особено ако започнатото дѣло намѣри здрава подкрѣпа.

Такава подкрѣпа ние очакваме отъ нашата интелигенция, а най-вече отъ дружественитѣ членове. Ние се надѣваме, че и живушитѣ вънъ отъ София членове ще положатъ нуждното за случая усърдие, за да може Географската Библиотека да намѣри широко разпространение. А тя е пригодена тъкмо за библиотеки на училища и читалища и за самообразование на учители и ученици.¹⁾

Настоятелството.

---

¹⁾ Всичко, което се отнася до редакцията на Географска библиотека, да се адресува до Бълг. географско дружество, София Географски институтъ, ул. Тетевенска № 1.

ПРЪДГОВОРЪ ОТЪ АВТОРА.

Книжката ми „Западна Тракия и договорътъ за миръ въ Ньойи“, която пуца на свѣтъ Българското Географско Дружество, като № 1 на своята Географска Библиотека, прѣдставя двѣ мои сказки които държахъ отъ страна на сжщото дружество въ началото на януари тази година. Макаръ и да прибавихъ подъ чърта нѣкои статистически бѣлѣжки за стопанството на Западна Тракия, книгката запазва своя характеръ на сказка. Тѣзи, които се интересуватъ за политико-стопанския животъ на Западна Тракия, ще намѣрятъ повече пояснения въ книгитѣ ми: България и Бѣло-море, политико-географски чъртици. София 1914 и La Bulgarie et la mer Egée. Le problème de la Thrace, Berne 1919.

София, 5 априль 1920 год.

А. Иширковъ.

СЪДЪРЖАНИЕ

I.

Западна Тракия въ политиконароднитѣ опити за единство на българския народъ, стр. 1—4. Причинитѣ по които тракийскитѣ българи не можаха да се проявятъ тъй силно въ най-новата история на българитѣ, както македонцитѣ, 4—10. Родопскиятъ масивъ и западнотракийската граница споредъ договора за миръ въ Ньойи, 10—13. Отношението на Цариградъ къмъ България, респ. Тракия 13—16. Границитѣ на Тракия въ Българското княжество споредъ проекта на князь В. Черкаски, 16—17. Македоноодринскитѣ революционен комитетъ и името „Одринско“, 17—19. Родопитѣ, които оставатъ въ царство България, споредъ договора за миръ въ Ньойи, 19—25. Броятъ на населението въ западнотракийскитѣ Родопи, 25—32.

II.

Низината на долна Марица, 33—40 (физикогеографски и антропогеографски отношения, Дедеагачъ, Одринъ, Димотика, Суфлу, население). Бѣломорската низина, 40—45 (физикогеографски и антропогеографски отношения, Гюмюрджина, Ксанти, население). Бѣломорскиятъ брѣгъ, 45—49 (физикогеографски и антропогеографски отношения, Порто-Лагостъ). Загубитѣ на България въ Западна тракия чрѣзъ договора за миръ въ Ньойи, 49—52. Сждбата на съюзнишка Западна Тракия, 52—55. Наредбата на генералъ Шарпи, 55—57. Излазъ на България къмъ Бѣло море, 59—63. Правата на България върху Западна Тракия и икономическата връзка между двѣтъ страни, 63—65. Политиката въ тракийския въпросъ, 65—66. Да се не отчайваме, 66—67.

I.

Заедно съ възраждането на българския народъ въ края на 18 и началото на 19 вѣкъ се развива неотстъпно идеята за неговото единство. Отецъ Паисий, възторжениятъ челникъ на яко съзнателното възраждане на българския народъ, посочва пръвъ мѣстата, дѣто живѣятъ българи. Прѣписвачитѣ на Паисиевата история още въ края на 18 вѣкъ опрѣдѣлятъ по-ясно областитѣ, които се населяватъ отъ българския народъ, като изброяватъ подъ редъ „българскитѣ градове“ на всѣка българска област. Въ българската литература отъ прѣвитѣ три четвърти на 19 вѣкъ особено въ географитѣ на турската империя и въ историитѣ на българитѣ се сочи винаги разпространението на българския народъ въ Балканския полуостровъ и дори внѣ отъ него. Но усилена и яко организирана борба за единството на българския народъ се подхваща отъ 1867 година, когато българитѣ отхвърлятъ проекта на патриарха Григория VI за автономно българско църковно управление въ ограничена географска област, и поискватъ самостоятелно църковно управление на българския народъ. Султанскитѣ фирманъ отъ 28 февр. 1870 година удовлетвори исканията на българитѣ отчасти, но той съ постановленията си въ чл. 10 даваше надежда да се присъединятъ къмъ опрѣдѣлената отъ фирмана област на българската Екзархия и останалитѣ епархии, населени съ българи.

Въ народниятъ съборъ въ Цариградъ, 1871 година, българскитѣ прѣдставители уреждатъ границитѣ не само на споменатитѣ въ фирмана епархии на българската Екзархия но и на тия, които поради своето българско население щѣли по-късно да влезатъ въ нея. Тогасъ се признава Одринската епархия, като второстепенна съ слѣднитѣ кази и нахии: кази Одринска, Мустафа-Пашанска съ Чирменъ, Лозенградска, Бунаръ-Хисарска, Хавсенска и нахитѣ Казълъ-Агачка, Чоклянска, Манастирска и Юскидарска. Това е първото народно протоколно очертание на българския елементъ въ Тракия. Българитѣ въ Одринската епархия сж искали винаги възъ основа на фирмана владика българинъ и врѣменно тамъ сж отивали владичитѣ Доротей (1874 г.), Синесий и Евстати Пелапонийски (послѣ 1878 г.), но турското правителство не допусна да се настани въ Одринската епархия титуларенъ български владика, въпрѣки несъмнѣното християнско българско мнозинство.

Пръвъ политически опитъ за обединението на българския народъ въ една автономна областъ, раздѣлена на два вилаета, се направи отъ Цариградската конференция на прѣдставителитѣ на великитѣ сили прѣзь 1876—1877 година, за втори пжтъ се очертаха границитѣ на българското княжество отъ Санъ-Стефанския договоръ на мира на 19 февруари 1878 година. Въ Берлинския конгресъ сжщата година се разпокжса Санъ-Стефанска България на нѣколко дѣла, отъ които най-главниятъ, съставенъ отъ Македония и часть отъ Тракия, останаха подъ турска власть.

Политическата сждба на Западна или Българска Тракия въ границитѣ отъ есенята на 1915

година (на югъ Бъло море, на сѣверъ вододѣлната планина между Марица и Арда, на западъ долна Места и на изтокъ долна Марица) бѣше въ послѣднитѣ 50 години най-промѣнлива.

Въ границитѣ на източния вилаетъ отъ автономна България споредъ рѣшението на Цариградската конференция влизаше отъ областъта на сѣташна Западна Тракия само Мустафа-Пашанската околия и нѣкои части отъ Родопитѣ въ Пловдивски санджакъ (безъ околитѣ Султанъ-Ери и Ахж-Челеби). Въ Санъ-Стефански договоръ се държала смѣтка за излазъ на България къмъ Бъло море и затова, като се запазва сѣверната граница на Западна Тракия споредъ рѣшението на Цариградската конференция между Марица и Родопския връхъ надъ с. Крушево, отъ послѣдниятъ връхъ тя се спуща на югъ и свършва при Бору-Гйолъ, така щото Ксантийско оставяше въ границитѣ на Санъ-Стефанска България и заедно съ областъта на Кавала, Драма и Сѣресъ образуваше Бѣломорската българска областъ съ пристанищенъ градъ Кавала. Споредъ рѣшенията на Берлински конгресъ се отстъпи на Турция Мустафа-Пашанската околия въ долината на Марица и отъ върха надъ с. Крушево на западъ, южната граница на Източна Румелия се образуваше отъ вододѣлното било между Марица и Места. Въ договора отъ 1886 година, споредъ който Турция призна съединението на Източна Сръдна България или Източна Румелия съ княжество България, се отстъпиха на Турция областитѣ Тамръшъ и Кърджали и въ границитѣ на България не остана нишо отъ така нарѣчената сега Западна Тракия.

Споредъ Лондонския договоръ отъ 1913 година на България се даваше цѣла Тракия до линията Мидия-Еносъ. Подиръ разгрома на България сжщата година тя изгуби не само цѣла Източна Тракия, но и отстжи на Турция голѣмъ дѣлъ отъ Западна Тракия между Мустафа-Паша и Акче-Хисаръ-Сую, лѣвъ притокъ на Марица. Тепърва въ 1915 година (6 септ.) споредъ конвенцията по ратификацията на българо-турската граница България разшири наново своята власть върху цѣла Западна Тракия и върху долна Марица съ нейнитѣ лѣви брѣгове.

Споредъ договора за миръ въ Нйойи се отнѣма на България първо оная частъ отъ Западна Тракия край Марица между Мустафа-Паша и с. Мандра, която тя получи отъ турцитѣ въ 1915 година. Малка поправка въ полза на България се прави край Марица до с. Кадж-Кйой и край Тунджа. Отъ рѣка Акче-Хисаръ-Сую (Джума), която служеше по-рано за южна граница на Димотишката турска област, границата отива споредъ договора съ западна посока по вододѣла на Арда и рѣкитѣ, които се изтичатъ направо въ Бѣло море. Въ западната частъ се прави поправка на старата граница въ полза на Гърция, като се слѣди вододѣла на Места.

Чрѣзъ това разграничаване се отнематъ отъ България 8,622·6 кв. км. съ кржгло 225,000 жители.

* * *

Сега, като се прѣпираме съ гърцитѣ за Тракия изобщо и специално за Западна Тракия, дохождаме до тжжни разсждения и дори недоумения.

Добросъвѣстнитѣ статистики за населението въ Тракия до Мидия-Еносъ сочатъ несъмнѣно численото прѣвъзходство на българитѣ прѣдъ гърцитѣ, а порано и прѣдъ турцитѣ дори. Защо тогасъ многобройнитѣ българи въ Тракия не се проявиха въ миналото, като се наложатъ при разрѣшаването на българския черковенъ въпросъ и заинтересуватъ съ своята сѣдба прѣдставителитѣ на великитѣ сили въ Цариградската конференция въ 1876 и 1877 г.? Дори въ Санъ-Стефанска България, чиито граници трѣбваше да обхващатъ земитѣ съ прѣдимно българско население, влазяха въ българското княжество само малки дѣлове отъ областъта на Тракия.

Много и най-разнообразни сж причинитѣ, които поставиха тракийския въпросъ въ неблагоприятно положение за българитѣ. Много отъ тѣхъ не сж още проучени, нито дори засѣгнати отъ нашата наука, много тълкувания не сж още достатъчно провѣрени. Сѣщината на моята тема ме кара да се спра съвсемъ на кжсо по тоя въпросъ, който заслужава да се разгледа отдѣлно и обстойно.

Нѣма никакво съмнѣние, че въ Тракия е имало значителенъ брой българи въ срѣднитѣ вѣкове. Затова имаме доказателства отъ византийскитѣ хронисти. Родопитѣ, които въ минали врѣмена били гжсто населени, сж прѣдставяли въ срѣднитѣ вѣкове при смѣнливото византийско, българско и дори латинско владичество на тая покрайнина, силна крѣпостъ за българското население. Сегашното разпространение на помацитѣ въ Родопитѣ ни свидѣтельствува за разпространението на българитѣ въ тоя масивъ прѣди тѣхното насилствено помохамеданчване, което станало прѣди два-три вѣка. Странжа-Планина, на изтокъ отъ рѣка

Марица, е била сжщо населена отъ българи, тя и сега е напълно българска планина. Както многочисленнитѣ потоци събиратъ водитѣ си въ планинитѣ и се изтичатъ въ равнинитѣ, що се растилатъ прѣдъ тѣхнитѣ поли, сжщото става и съ планинското население. Оскжднитѣ източници за прѣхрана въ планинитѣ докарватъ въ всички врѣмена изселническо движение на сгжстеното планинско население. Прѣдприемчиви, калени въ борба съ природата родопчани и странженци сж заселвали непрѣкъжнато равнинитѣ на плодородна и пригодна за земедѣлие и за скотовѣдство Тракия. Къмъ тѣхъ сж се присѣднѣвали много прѣселенци отъ Сръдна-Гора. Усиленото прѣселническо движение на българитѣ въ Тракия се подпомагало и отъ голѣмитѣ земевладѣтели турци, чиито чифлици въ кжсо врѣме се обръщали на богати български села. Но политическитѣ събития въ послѣднитѣ два вѣка не сж допуснали да се сгжсти много българското население въ Тракия, защото тѣ сж прѣдизвикали масови движения на българитѣ християни отъ Тракия къмъ сѣверъ, първо къмъ Русия и Добруджа, а по-послѣ къмъ Източна Сѣверна и Сръдна България. Отъ брѣговетѣ на Бѣло море до Кишеневъ въ Бесарабия и на сѣверъ отъ него дори можатъ да се прослѣдатъ огнищата на непрѣкъжнатитѣ вериги отъ тракийски бѣжанци. Особено паметни дати на тракийски прѣселнически движения сж годинитѣ 1829, 1878, 1903 и 1913. Съвсемъ друга посока на движение поеха отъ 1877—1878 година помацитѣ, мохамеданитѣ българи. Тѣ, свикнали да бждатъ господствуеща класа, наедно съ турцитѣ напушатъ своето отечество, което нѣкога запазили съ цѣна на вѣрата си, щомъ тѣхната

земя подпадне подъ властѣта на християни и се изселватъ на изтокъ въ Мала Азия. Но въпрѣки много кратнитѣ изселнически движения на българитѣ и изгубване на тѣхната народностъ въ градоветѣ, дѣто помацитѣ се потурчвали, а християнитѣ българи се погърчвали, числото на българитѣ, мохамедани и християни, въ Тракия бѣше въ надвечерието на 1912 г. значително и то приближаваше по брой турцитѣ, а надминаваше много числото на гърцитѣ.

Връщамъ се пакъ на въпроса, защо не можаха да се проявятъ многобройнитѣ българи въ Тракия та и тѣхната народностъ и тѣхнитѣ стрѣмежи да се санкциониратъ въ различни държавни и дипломатически актове, както това стана съ македонскитѣ българи, които подобно на тракийскитѣ останаха най-дълго врѣме подъ чужда властъ?

Кжсото врѣме, съ което разполагамъ, не ми дава възможностъ да поясна причинитѣ за това, а ще ги посоча само.

1. Една трета отъ българското население на Тракия се прѣдставя отъ помаци, които макаръ да сж българи по кръвъ, езикъ и начинъ на животъ, поради религиозни и политически връзки съ турцитѣ държаха винаги яко съ послѣднитѣ и се отнасяха враждебно къмъ своитѣ родни братя.

2. Българитѣ въ Тракия живѣятъ главно въ селата и затова не можа да се създаде силно градско българско население, каквото има въ македонскитѣ градове Прилѣпъ, Щипъ, Велесъ, Скопие, Охридъ и други. Въ Тракия не можаха да се създадатъ важни български културни центрове.

3. Като изключимъ Лозенградско, дѣто българското население съставяше сгжстена маса и

прѣдставяше продължение на българитѣ отъ Източна Сръдна България, останалото българско население въ Западна и Източна Тракия бѣ дѣ повече дѣ по-малко откъснато отъ другитѣ българи чрѣзъ турци и гърци. Това разпокъсване се чувствува още по-силно, ако имаме прѣдъ очи и помацитѣ, като раздѣлителенъ елементъ.

4. Близостта на Тракия до Цариградъ, дѣто е седалището на грѣцкия патриархъ, около когото се бѣ сгруппиралъ щабътъ на грѣцката пропаганда, бѣ помогнала много на гърцитѣ да запазятъ по-дълго и по-трайно своята духовна мощь върху тракийското българско християнско население.

5. Зависимостта на тракийскитѣ българи християни отъ грѣцкия патриархъ и свѣдѣнията, които даваха грѣцкитѣ духовни лица отъ Цариградъ и провинцията за народността на населението въ Тракия, заблудиха първитѣ автори на етнографски карти на Балкански полуостровъ и ний виждаме въ картитѣ на Шафарикъ, Буе, Лезжанъ, Кипертъ и други цѣла Тракия означена съ боята на гърцитѣ. А етнографскитѣ карти, особено тая на Киперта, играха голѣма роль при опрѣдѣлението на границитѣ на автономната областъ отъ Цариградската конференция и дори на Санъ-Стефанска България.

6. Понеже Гърция по своето географско положение лежи по-далеко отъ Тракия отколкото България, турскитѣ управници гледаха по-благоклонно къмъ грѣцкото население отколкото къмъ българското. Като изключимъ масовото изселване на българитѣ отъ Тракия въ 1829 г., което стрѣснало тур-

ското правителство и го принудило да дѣйствува за възвръщането на бѣжанцитѣ българи, защото Тракия се лишавала отъ най-работното население, турцитѣ не само не възпираха по-послѣ българското изселничество отъ Тракия, но го и прѣдизвикваха, а въ послѣдно врѣме дори узакониха. По сжшитѣ причини черковно-училищното дѣло на българитѣ въ Тракия е срѣщало повече спжнки отъ турска страна отколкото въ Македония. Одринската епархия не можа да се сдобие съ титуларенъ български митрополитѣ въпрѣки дългогодишното очакване на българитѣ отъ епархията. А българитѣ православни бѣха по-многобройни отъ патриаршиститѣ въ всички тракийски епархии между Мидия-Еносъ и Места освѣнъ въ Димотишката.

7. По национално-политически съображения българската Екзархия се грижеше повече за Македония отколкото за Тракия.

8. Въ българската външна политика наддѣляваше силно националистичния характеръ надъ държавния и идеалътъ за осжществяване на Санъ-Стефанска България и силното въздѣйствиe на македонцитѣ върху политиката на България бѣха насочили всички български сили главно къмъ освобождението на Македония отъ духовно и политическо робство. Тракийскиятъ въпросъ захвана да занимава българитѣ по-късно.

9. Срѣдиземноморскитѣ държави не гледаха съ добро око настаняването на българитѣ на бѣломорския брѣгъ, особено близо до Цариградъ, защото тѣ се бояха, че чрѣзъ българитѣ руситѣ ще стигнатъ най-лесно тоя брѣгъ. Подозира се дори, че и самитѣ руси, които се стрѣмятъ къмъ завла-

дяването на Цариградъ и въ договора съ силитѣ на съглашението тѣ дори прокараха условието, че при ликвидацията на Турция, тѣ ще станатъ господари на Цариградъ, сж искали винаги да се запази хинтерланда на Цариградъ за бждащиятъ неговъ владѣтель, за тѣхъ.

10. Тракия, макаръ и да е най-близка до Цариградъ, е най-малко изучена страна. Нея непознавахме чужденцитѣ учени, но което е много непростително, не я познавахме прѣди 1913 година и ний. До като за Македония имахме повече съчинения отколкото за България, за Тракия и нейното население и богатство почти нищо не бѣхме печатали. А познато е, че науката трѣбва да изпрѣваря политическото освобождение на една страна и господството върху нея.

11. Като 11 пунктъ можемъ да посочемъ несретната политика на българското правителство, па ако щѣте и на цѣлия български народъ, който не познаваше етапната техника на народното обединение и държавно закрѣпване, а поради морални задължения и македонски давления прѣдпочете наово въ 1913 и 1915 г. националистичната политика прѣдъ държавната.

* * *

Родопитѣ заедно съ Рила и Пиринъ съставятъ главнитѣ части на Родопския масивъ, който е родоначалникъ на много планини въ Балканския полуостровъ. Родопскиятъ масивъ спада изцѣло въ българска земя. Въ дългитѣ геологически врѣмена сж станали много промѣни въ него и край него. Той не е можалъ да се издига винаги изцѣло надъ

морскитѣ води, които сж го заобикаляли, защото той се пропуквалъ на много пѣти въ различна посока, надлъжъ по процѣпитѣ сж ставали отвѣсни размѣствания и сж хлѣтвали голѣми негови части. Въ хлѣтнатитѣ котловини навлизали водитѣ на моретата, които заобикаляли масива или възниквали въ тѣхъ сладководни езера. Многочислени топли минерали извори и млади еруптивни скали ни сочатъ мѣстата, дѣто сж станали процѣпитѣ и размѣстванията, а старостъта на седиментнитѣ скали, ни сочатъ въ коя геолошка епоха сж навлизали моретата въ потъжалнитѣ части на Родопския масивъ.

Между потъжалнитѣ части на Родопския масивъ най-важно мѣсто заематъ срдната Марицина низина между Бѣловската и Търново-Сейменската клисура на сѣверъ и Бѣломорската низина на югъ.

Когато въ дилувиално врѣме възникнало Бѣло море чрѣзъ потъжане, засѣгнати били южнитѣ краища на Родопския масивъ. Крайбрѣжнитѣ острови Тасосъ, Самотраки, Имбросъ и дори отдалечениятъ Лемносъ сж родопски острови, сж височини на потъжали части отъ Родопитѣ.

Въ географско и геолошко отношение Западна Тракия съставя часть отъ Родопския масивъ, съставя нераздѣлна часть отъ българската земя. Издѣнки отъ южнитѣ Родопи стигатъ съ планината Каракушъ-Дагъ Бѣло море и отдѣлятъ долинага на Марица отъ Гюмюрджинското поле, което съставя източната часть на Бѣломорската низина. Много буйни потоци, които извираатъ отъ южнитѣ склонове на южнитѣ Родопи, навлизатъ стрѣмително въ низината и прѣзъ нея стигатъ брѣговетѣ на Бѣло море.

Многочислени сж географскитѣ връзки между Западна Тракия и България. Рѣкитѣ Места и Марица, които заграждатъ отъ западъ и изтокъ Западна Тракия сж български рѣки, тѣ изтичатъ и събиратъ водитѣ си отъ българска земя, три четвърти отъ тѣхното течение спада въ границитѣ на България, тѣ отварятъ съ долинитѣ си пѣтица на българската земя за брѣговетѣ на Бѣло море.

Границата, която прокара договорътъ за миръ въ Нйойи, между България и Западна Тракия, е въ географско отношение много неестествена: на изтокъ тя прѣсича долинитѣ на всички родопски рѣки, що се изтичатъ въ Марица, между които тия на Арда и Казълъ-Дели иматъ особено голѣмо значение за съобщението на пространнитѣ Родопи съ градоветѣ на Марицината низина, тѣхни естествени пазари. Въ географско отношение южната граница на България къмъ откъснатата или съюзнишка Тракия — има изгледъ на естествена, защото върви по високо вододѣлно било на южнитѣ Родопи, но въ сжщностъ тя раздѣля двѣ тѣсно споени части: Родопитѣ отъ тѣхната южна низина. Ако Ривиерата на Франция и Италия се отдѣлѣше отъ споенатитѣ държави въ самостоятна областъ чрѣзъ близкото вододѣлно било задъ нея, тя би прѣдставяла хиляди пѣти поестествена автономна областъ, отколкото откъснатата отъ България западнотракийска частъ, защото градоветѣ на споенатата Ривиера служатъ главно за курорти или сж важни пристанища съ международенъ характеръ. Градоветѣ на Западна Тракия, Ксанти и Гюмюрджина, сж възникнали и сж развили само като пазарни центрове за населението

на Родопитѣ и на низината край тѣхъ, тѣ могатъ да сжществуватъ и прѣуспяватъ по-нататѣкъ само като се запази тая връзка. Дедеагачъ възникна, и построи като пристанищенъ градъ не на Одринско, а на Сръдна Източна България, на плодороднитѣ низини на Марица между Сарамбей и Търново-Сейменъ и на Тунджа между послѣдния градъ и Ямболъ.

* * *

Географското положние на една страна влияе много върху историко-политическия животъ на народа на тая страна. Българскитѣ народъ, който засѣдналъ въ сръднитѣ вѣкове въ низината на Марица, проникналъ въ широкитѣ Родопи и стигналъ до брѣговетѣ на Бѣло море, е схващаль добръ голѣмото значение на Бѣломорската област на Тракия за неговото политическо и стопанско закрѣпване; неговитѣ князе и царе сж водили често война съ Византия, не винаги, за да прѣвзематъ Цариградъ, както се приема погрѣшно у насъ, но да обединятъ българскитѣ народъ, който въ сръднитѣ вѣкове стигаль до Бѣло море, да създадатъ поестествени и по-сгодни за икономически развой граници на държавата му, но близостъта на Цариградъ, политическия центъръ на византийската империя, прѣдставяла голѣма прѣчка за това. Византийцитѣ сж се стрѣмили неотстъпно да запазятъ достатъчно хинтерландъ за Цариградъ въ Балкански полуостровъ. За да турятъ прѣграда на българското проникване по миренъ начинъ и съ вѣоржжена сила въ Тракия, тѣ заселвали непрѣкъснато на често упостошаванитѣ погранични части на тая областъ азиатски прѣселници. Когато българскитѣ князе и царе завземали

Тракия и тѣ на свой редъ задигали грѣцкото и прѣселеното азиатско население и го прѣхвърляли отвѣждъ Дунава, а на негово мѣсто заселявали сигурно бѣлгари. Когато турцитѣ замѣстили византийцитѣ и тѣ възприели сжщата политика: почнали да заселватъ близкия хинтерландъ на Цариградъ съ гжсто турско население; тамъ дѣто тѣ не можле да намѣрятъ мѣсто за турски прѣселенци, насилствено помохамеданчвали бѣлгарското население. На тази политика се дължи отчасти помохамеданчването на голѣма часть отъ родопскитѣ бѣлгари.

Тракия, макаръ да съставя географска часть отъ Бѣлгария и да зависи икономически отъ нея, нейната сждба е стояла винаги въ тѣсна връзка съ политическата мощъ или слабостъ на Цариградъ. Отъ деньтъ, когато Цариградъ станалъ столица на западната римска империя и до день днешенъ, той е черпилъ сила и богатство отъ своя хинтерландъ въ Балкански поустровъ и Мала Азия. Винаги, щомъ се е намалявалъ тоя хинтерландъ въ Европа или Азия, политическата мощъ на Цариградъ е отпадала. Винаги, когато политическата и стопанска мощъ на Цариградъ се закрѣпвала и засилвала, се почвали войни за разширение на Цариградския хинтерландъ. Политико-стопанската история на Цариградъ се отразявала най-ясно въ смѣнливата голѣмина на неговия европейски и азиатски хинтерландъ.

Физикогеографската направа на бѣлгарската земя насочвала естествено бѣлгарскитѣ народъ къмъ Тракия, къмъ Бѣло море. Отпорътъ е идвалъ отъ Цариградъ, съвсѣмъ рѣдко отъ Солунъ, въ кой-

то градъ често пжти се установявали претендентитѣ за цариградския прѣстолъ. Цариградъ билъ винаги по-опасенъ за българската държава, чиято голѣма частъ, цѣлиятъ басейнъ на Марица, съставя неговъ естественъ хинтерландъ отколкото България за Цариградъ, който черпилъ политическа и стопанска мощъ отъ богатата прѣдна Азия. Често пжти българската държава била стѣснявана между Дунавъ и Стара-Планина, тя била дори дълго врѣме владѣна отъ Цариградъ въ врѣмето на византийцитѣ и турцитѣ. Дори латинцитѣ, които случайно се настанили прѣзъ 13 вѣкъ въ Цариградъ, оспорвали съ оржие въ ржка на българитѣ не само южна но и сѣверна Тракия. Само когато Цариградъ изгубвалъ своята подкрѣпа въ Европа и Азия сжщеврѣменно, или билъ ябълка на раздоръ между претенденти, настѣпвали лоши дни за него и наши енергични князе и царе стигали побѣдоносно до неговитѣ стѣни и можле да владѣятъ извѣстно врѣме цѣла Тракия, особено въ врѣмето на царь Иванъ Асѣнъ II (1218—1241), когато българската държава къмъ Цариградъ стигала до р. Ергене и градъ Мидия.

Въ миналиятъ вѣкъ, когато силата на Цариградъ въ Европа и Азия се ломила безспирно подъ ударитѣ на засилената руска държава, бѣ настѣпило сгодно врѣме за освобождение на покоренитѣ отъ Турция народи и се очертаваше ясно опасността, която заплашваше Цариградъ: отслабналъ и станалъ безпомощенъ въ разслабената въ всѣко отношение турска държава. На помощъ на турския Цариградъ се притекоха западнитѣ и централни европейски сили, които вѣрваха, че мирътъ въ Ев-

ропа може да се запази, когато Турция владѣе Цариградъ.

Побѣдоносниятъ за руситѣ край на войната отъ 1877—1878 г., която се обяви съ съгласието на европейскитѣ сили за освобождението на България, бѣше най-сгоденъ случай да се създаде българска държава, която да обхваща българското племе и придобие сгодни политико-стопански граници. Князь Черкаски, началникъ на гражданското управление въ България прѣзъ врѣме на Руско-Турската война прѣдстави о врѣме проектъ за границитѣ на бждащето княжество България. При князь Черкаски работиха тогасъ всички руски консули въ Турция, между които мнозина българи, при него работѣше и проф. М. Дриновъ, най-добриятъ тогавашенъ познавачъ на българския народъ, неговата история и етнографско разпространение. Границитѣ, които прѣдлагаше князь Черкаски за княжество България, съвпадаха, споредъ неговото пояснение, твърдѣ близко до историческитѣ, етнографскитѣ и религиознитѣ прѣдѣли на българи и гърци; тѣ имаха още за цѣль да осигурятъ необходимитѣ икономически условия за самотно сществуване на българското княжество и да се постави отрано прѣграда за развитие на опаснитѣ грѣцки претенции. Въ проекто-границитѣ на Черкаски влиза цѣла Западна Тракия, въ Източна Тракия границата върви по течението на р. Марица до устието на р. Ергене, послѣ по послѣдната и по притока ѝ Чорленско-Дере до Странжа-Планина и по нейния вододѣлъ до Анастасиевата стѣна при Цариградъ. Санъ-Стефанскиятъ договоръ и послѣ Берлинския конгресъ

измѣниха коренно тракийската граница на България. За жалост проектът на князь Черкаски за границите на България, който бѣше прилѣженъ и добросъвѣстенъ трудъ на една високо просвѣтена и компетентна комисия, се забрави. Тепърва, когато генералъ Овсяный издаде въ 1906 година първия томъ на своето съчинение „Русское управление въ Болгаріи въ 1877—78—79 г. г.; въ което бѣ напечатана докладната записка на кн. В. Черкаски, върху границите на княжество България, се заговори наново за него. Въз основа на тая докладна записка до руския воененъ министъръ въ Плещъ и допълнителнитѣ бѣлѣжки на генералъ Овсяный написахъ въ „Свободно Мнѣние,“ год. II, № 48 (1914), стр. 667—669 статия „Князь Черкаски и границите на България,“ а за атлаза на Димитъръ Ризовъ: „Българитѣ въ тѣхнитѣ исторически, етнографически и политически граници, Берлинъ, 1917, нанесохъ на карта проектираните отъ кн. Черкаски граници на княжество България (карта № 33, стр. 60).

Като не смѣтаме черковно-училищната връзка на тракийскитѣ българи съ българската екзархия въ Цариградъ, която бѣ прѣдставена по-подробно за първи пѣтъ отъ цариградския кореспондентъ на *Kölnische Zeitung* въ неговата книга *Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Türkei* (190), въ политическо отношение тракийскитѣ българи дойдоха въ тѣсна връзка съ своитѣ братя отъ княжеството и въ Македония, когато македонскитѣ революционенъ комитетъ се прѣввърна въ македоно-одрински и когато се подхвана обща революционна дѣйност за политическото освобождение на българитѣ въ Македония и Тракия. Тракийскитѣ бъл-

гари сж вземали живо участие въ всички по-важни български възстания (1841 и 1876), въпрѣки нескгодното географско положение, но тѣ се добрѣ организираха и вземаха особено живо участие въ голѣмото Илинденско възстание въ 1903 г. Отъ отчета за това възстание въ Мемоаръ на вжтрѣшната организация, 1904, се вижда, колко жертви тѣ дадоха за идеята на общобългарската солидарность.

Съ името Одринско изпърво се схващаше неопрѣдѣлена георафска областъ съ центъръ градъ Одринъ. Чрѣзъ революционната дѣйность на македоно-одринския комитетъ за политическото освобождение на българитѣ отъ турското робство, понятието Одринско придоби и политическо значение и означаваше земята отъ Одринския вилаетъ, въ която българитѣ прѣставятъ абсолютно или релативно мнозинство. Границитѣ на Одринско се очертаха на сѣверъ съ политическата българо-турска граница, на западъ съ границата между Македония и Одрински вилаетъ по р. Места, на югъ съ Бѣло море, само на изтокъ тя не бѣше ясно ограничена и се сочеше отъ природата въ източното вододѣлно било на р. Ергене, притокъ на Марица. Послѣ побѣдата на балканскитѣ съюзници надъ турцитѣ се постави чрѣзъ Лондонския договоръ отъ 30 май 1913 год. за източна граница на Одринско линията Мидиа-Еносъ, която съвпаднаше съ тогавашното етногафско распространение на българитѣ. Злочеститѣ за България политически събития въ 1913 година накараха българитѣ да се прибератъ на лѣвия брѣгъ на Марица, но линията Мидиа-Еносъ остана идеалъ за източна граница на българската държава, както абланскитѣ планини

споредъ Санъ-Стефанския даговоръ за граница на западъ.

* * *

Западна Тракия се състои отъ четири орохидрографски покрайнини, които сж тѣсно свързани една съ друга и съставятъ едно цѣло както въ физикогеографско така и въ антропогеографско отношение. Отдѣлнитѣ орохидрографски покрайнини сж: Родопитѣ, долината на долна Марица, Бѣломорската низина и Бѣломорския брѣгъ.

Родопитѣ и тѣхнитѣ издѣнки изпълватъ $\frac{3}{4}$ отъ повърхнината на Западна Тракия. Като изключимъ Тамръшъ, — басейнътъ на горни и срѣдни Кричимъ —, който бѣ отстъпанъ на Турция въ 1886 год., сѣверна естествена граница на Западна Тракия съставя вододѣлното било на сѣвернитѣ източни Родопи, което дѣли водитѣ на срѣдна Марица и Арда. На изтокъ Родопитѣ се снишаватъ и съ своитѣ краища образуватъ значителни спускове въ тѣсната долина край дѣсния брѣгъ на долна Марица. На югъ водѣлното било на южнитѣ източни Родопи дѣли водитѣ на Арда отъ водитѣ на Места и на ония самостоятелни рѣки, които се изтичатъ направо въ Бѣло море. Между споменатитѣ вододѣлни била на сѣвернитѣ и южни Родопи се разтилатъ басейнитѣ на голѣмия марицинъ притокъ Арда и на други по-малки рѣки. Арда, въпрѣки нейната голѣма дължина (232 км.), е планинска рѣка и когато тя се изтича въ Марица не носи само ситенъ пѣськъ и тиня, както посестримата ѣ Тунджа, но и чакълъ, а когато прѣдоде, тя е буйна и въ долното си течение. Надлъжъ по нея нѣма низини и полета, както е при

горня и срѣдня Марица и край Тунджа, а само малки долинни разширения тукъ-тамъ, които се послѣдватъ винаги отъ тѣсни проломи; затова и съобщението прѣзъ Родопитѣ е трудно и едва въ послѣднитѣ продължителни войни повече съ огледъ къмъ военнитѣ дѣйствия отколкото на търговията и съобщението се прокараха сносни шосета и въ Родопитѣ, дѣто по-рано имаше само пѣтеки за пѣшеходци и мулета. Мѣчното съобщение на отдѣлнитѣ родопски части е попрѣчило да се създадатъ въ самитѣ Родопи важни центрове на търговия и съобщение, да се създадатъ истински градове Затова градоветѣ, съ които родопското население извършва своята търговия, лежатъ на югъ и изтокъ отъ новосъздаденитѣ граници на Западна Тракия или въ Източна Срѣдна България. Арда се изтича въ долна Марица, но нейниятъ басейнъ само въ източната си частъ има източенъ наклонъ. Най-голѣмитѣ Ардини притоци изтичатъ отъ южнитѣ Родопи, които сж най-висока ограда на нейния басейнъ, и затова иматъ посока отъ югъ къмъ сѣверъ и съ своитѣ долини помагатъ за напрѣчното съобщение прѣзъ Родопитѣ. Отъ сѣвернитѣ източни Родопи отиватъ къмъ Арда малки притоци, но съобщението между долината на Арда и низината на срѣдна Марица не срѣща голѣми спънки, защото вододрѣлтътъ е низкъ и Арда тече близо до него. Станимашката рѣка, Чая, навлиза съ своята долина далеко навжтрѣ въ Родопитѣ и създава пригоденъ естественъ пѣтъ къмъ Ахж-Челебийската покрайнина, най-важната и най-чиста българска областъ вжтрѣ въ Родопитѣ. Сжщо лесно е съобщението прѣзъ Тополовския проходъ (високъ 1250 м.), а най-лесно

се извършва съобщението въ Кърджалийско, между градоветъ Хасково и Кърджали. Тукъ източнитъ сѣверни Родопи сж толкозъ низки, че едва се забѣлѣзва прѣхода отъ Хасковската котловина къмъ долината ва Арда, затова и въ Санъ-Стефанския договоръ и въ Берлинския конгресъ Кърджалийско въпрѣки своето компактно турско население оставаше въ Източна Румелия герср. България. Кърджалийско се отстѣпи на Турция споредъ договора отъ 1886 година, подиръ съединението на Източна Румелия къмъ княжество България, но съ това се нанесе голѣма щета както на Кърджали, което остана далеко отъ пазаритѣ, защото Одринъ и Гюмюрджина сж много далеко отъ него, сѣщо така и за Хасково, който градъ прѣдставя естественъ пазаръ за Кърджалийско.

Меридионалната долина на р. Сюютли, която се изтича въ Арда близо до гр. Кърджали, отваря сгоденъ пѣть отъ Кърджали за Гюмюрджина. Споредъ проекта за желѣзнопѣтна линия между станцията Раковски при Хасково и Гюмюрджина, долината на Сюютли щѣше да бжде използвана за трасето на прѣзродопската желѣзна линия. Сега сносенъ пѣть свързва Кърджали съ Хасково и Гюмюрджина. Покрайнината Ахж-Челеби е свързана тѣсно съ Пловдивъ и Ксанти; още подъ турското владичество бѣше прокарано добро шосе отъ Пашмакла за Ксанти и Порто-Лагосъ. Естественъ пазаръ на Егри-Дере, Дарж-Дере и Кушу-Кавакъ е Гюмюрджина, който градъ е най-близо до тѣхъ, бѣше административенъ центъръ на околитѣ имъ. Отъ родопскитѣ градове само Ортакѣйой спада напълно въ наклона на долна Марица и неговата есте-

ствена връзка е съ нея, съ гр. Одринъ, съ който го свързва добъръ пжть по долината на Арда. Той е свързанъ добръ и съ Димотика. При новото териториялно разграничение на Западна Тракия Ортакйой се свързва съ долината на Марица чръзъ пжть, който върви успоредно на меридионалната граница въ долината на долна Марица.

Родопитѣ прѣдставятъ пространенъ масивъ, въ който много планински ридове и върхове надминаватъ височината 2000 метра, и между дѣхъ се простиратъ питомни долини и склонове, които се издигатъ надъ 1000 метра. Въ защитенитѣ присойни склонове и въ долинитѣ зрѣе ржъ на 1300—1400 м.; затова въ Родопитѣ много селища лежатъ надъ 1000 м. височина, дори градецътъ Пашмакла съ повече отъ 2300 жители е разположенъ на 1010 м. надморска височина. Ако въ Родопитѣ се създадатъ добри пжтища за съобщение, и се използватъ добръ природнитѣ богатства, въ тѣхъ може не само да се сгжсти населението, но и да му се създаде благосъстояние. Въ западния басейнъ на Арда може да се засили скотовѣдството и само тамъ ний би можле да създадемъ подобрена порода на едъръ рогатъ добитъкъ и развиемъ млѣчна индустрия, каквато има въ Швейцария. Голѣма часть отъ Родопитѣ е богата съ гори и при добри пжтища и рационална експлоатация на горитѣ и развита домашна дърводѣлска индустрия, би се създалъ добъръ поминъкъ на значително планинско население. Въ низкиѣ части на Родопитѣ и въ тѣхнитѣ долини тютюнътъ съставя и сега голѣмо богатство, което може да се увеличи. Не трѣбва да се забравя, че $\frac{1}{2}$ отъ тютюня, който се сорти-

рува въ Ксанти и изнася като ксантийски тютюнь, се произвежда отъ джебелтъ, отъ Родопитѣ, които оставатъ у насъ.¹⁾ Въ Ортакойско е развито много копринарството,²⁾ то трѣбва да се насърдчи. Родопитѣ сж се славили отъ най-старо врѣме съ своето минерално богатство; многочисленитѣ запазени сега периметри за най-различни руди и камени вжглища, показватъ, че тѣ и днесъ сж сѣ тѣй богати съ подземни богатства, както нѣкога. Засилената домашна текстилна индустрия въ свръзка съ развитото овцевѣдство въ Родопитѣ може да се прѣвѣрне въ фабрична, като се щади и подкрѣпя и пѣрвата, която съставя главния поминѣкъ на голѣма частъ отъ населението въ горния басейнъ на Арда.

Родопитѣ сж извѣредно пригодни за производство на картофи и ако то се увеличи тѣ ще послужатъ не само за храна на планинското население, но ще можатъ да се изнасятъ за другитѣ части на България, дѣто тѣ не се произвеждатъ и дѣто земята поради доброто качество на почвата и благоприятнитѣ климатически условия трѣбва да се използва за по-доходни културни растения.³⁾

1) Въ околинѣтъ Кърджалийска, Кушу-Кавашка, Егри-Дерска, Дарж-Дерска, Ортакойска и Пашмаклийска били засѣти въ 1918 година 26,138 декара съ тютюнь. Данни за производството въ нея година нѣмамъ още, но като имаме прѣдъ очи по-старитѣ статистики, можемъ да го прѣцѣнимъ на повече отъ 2 милиона кгр. Най-много тютюнь произвеждатъ околинѣтъ Кушу-Кавашка, Кърджалийска и Дарж-Дерска.

2) Най-много черничеви градини има въ Ортакойска околия (7,598.3 декара въ 1915 год.). Има доста черничевы градини и въ Кушу-Кавашка околия (440 декара).

3) Най-много картофи се сѣятъ въ Пашмаклийска околия. Тамъ въ 1915 година сж били засѣти съ картофи 2,481.8 декара и производството имъ не ще е било по-малко отъ 360,000 кгр. Сѣятъ се сжщо много картофи и въ Егри-Дерската околия: 1141 декара съ производство 179,728 кгр.

Родопското население на Западна Тракия би могло да се изхрани съ произведенитѣ зърнени храни въ неговата област, ако земедѣлието се постави на по-добра основа и вжтрѣшната търговия се подобри чрѣзъ добри пжтища и пазари. Въ Родопитѣ ставатъ всички видове зърнени храни, но тамъ се сѣе най-вече пшеница и царевича, а само въ високата Пашмаклийска околия рѣжбата заема видно мѣсто (800,000 кгр. въ 1918 година). Лимецъ се почти не сѣе и просо твърдѣ малко.¹⁾

Родопитѣ, макаръ и да прѣдставятъ планинска област, не сж лишени и отъ маслени и индустриални растения. Освѣнъ тютюнъ, чието производство прѣхранва голѣма частъ отъ родопското население въ Западна Тракия, тамъ се сѣе памукъ, малко сусамъ и анасонъ, малко ленъ и конопъ, дори макъ, а лозята заематъ доста голѣмо пространство, макаръ и да сж враждебни на тѣхното разпространение планинската природа и вѣрата на мохамеданитѣ.²⁾

Въ добрѣ запазенитѣ долини на Родопитѣ въ Западна Тракия може да се развие добрѣ овощарството. Въ Кушу-Кавашка околия сж засѣти 1056.6 декара съ сливи.

---

¹⁾ Въ околнитѣ на родопска Тракия били засѣти въ 1918 година съ зърнени храни 400,645.7 декара земя и сж получени 27,133,064 кгр. Най-голѣмо производство иматъ околнитѣ Кърджалийска (11,284,023 кгр., отъ които пшеница 2,849,560 кгр., и царевича 6,166,799 кгр.) и Кушу-Кавашка (6,446,596, пшеница 2,633,440 и царевича 2,854,020 кгр.).

²⁾ Най-много памукъ се сѣе въ Ортакойска околия — 635.4 д. и въ Гюмюрджинска 160. Сжщо въ Ортакойска околия се сѣе сусамъ (93.8 дек.), анасонъ (1.7 дек.) и макъ (12.8 дек.), конопъ и ленъ се сѣятъ въ Родопитѣ най-вече въ Дивленската и Пашмаклийската околия. Съ лозя сж засадени около 5,000 декара, най-вече въ околнитѣ Ортакойска (3003.2 декара) и Кушу-Кавашка (1692 дек.). Въ Дарж-Дерската околия нѣма лозя.

Родопченитѣ българи сж добри майстори зидари и абаджии; тѣ сж дори срѣчни риболовци въ Бору-Гйолъ и край Бѣло море. Тѣ ходятъ на печалба по цѣлата Бѣломорска областъ и по островитѣ на Бѣло море.

Не трѣбва да подцѣняваме стопанската стойностъ на Родопитѣ въ Западна Тракия, а пъкъ трѣбва да обърнемъ особено внимание на тѣхното политикогеографско значение. Тѣ сж били въ срѣднитѣ вѣкове крѣпостъ за българщината. Сега въ тѣхъ чистия български елементъ е слабъ, главната частъ отъ населението на източнитѣ Родопи състои отъ мохамедани българи и турци. Дългъ се налага на България да засили българскиятъ елементъ въ Родопитѣ.

* * *

Колко е точното число на жителитѣ въ западнотракийскитѣ Родопи, които оставятъ сега подъ българска власть и какъ се то разпрѣдѣля по народностъ и вѣра, мжчно може да се каже.

Въ турската империя не можа да се нареди правилна служба за статистика на населението по брой, народностъ и вѣра. Това произлизаше отчасти отъ общата некадърностъ у турцитѣ за организирана работа и отъ желанието да се не освѣтлява въпроса за народностния характеръ на населението въ държавата, желание, което срѣщаме и у други народи, които претендиратъ, че стоятъ на по-високо културно стѣпало отъ турцитѣ. Отдавна се знае, че салнаметата не ни даватъ точни числа за населението въ вилаетитѣ, но сжщо така възбуждатъ подозрѣние статистикитѣ на българи

и гърци, както и на чужденци, които сж приятели на тая или оная народност.

Трѣбва да съжаляваме много, дѣто нашата Дирекция на Статистиката не можа да извърши въ Западна Тракия правилно прѣброяване на населението, а се натовари съ тая трудна и деликатна работа администрацията.

Комисиитѣ, които се грижиха за настаняването на прокуденитѣ българи отъ Македония, Източна Тракия и Мала Азия, не ни дадоха въ печата ясна картина за своята дѣйностъ въ Западна Тракия и останалитѣ области на царство България.

Първа подробна българска статистика на населението въ Одринския вилаетъ ни прѣдстави въ 1903 год. Т. Карайововъ, тогавашенъ български търговски агентъ въ Одринъ. Неговата статистика е изработена най-вече възъ основа на турския официаленъ календаръ (салнаме) за 1898 год. Провѣрена е статистиката само за санджацитѣ Одрински, Лозенградски и Дедеагашки.

Статистическитѣ свѣдѣния на българската Екзархия за християнското население въ Одрински вилаетъ по народностъ и вѣра, която е използувалъ отчасти Карайововъ, прѣдстави добрѣ von Mach въ своята книга: „Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Türkei“, Leipzig-Neuchatel 1906. Тая книга е издадена и на английски езикъ. Тя се придружава и отъ карта на епархиитѣ въ Македония и Тракия.

С. Шишковъ ни даде въ своята книга „Помациитѣ въ тритѣ български области“, Пловдивъ, 1914, цѣнни свѣдѣния за разпространението на помациитѣ въ Одрински вилаетъ.

Професоръ Дръ Л. Милетичъ посѣти Западна Тракия прѣзъ зимата на 1913 и пролѣтъта на 1914 година и въ своето съчинение „Разорението на тракийскитѣ българи прѣзъ 1913 година“, София, 1918 напечата статистика на българското и гръцко население въ Тракия, както било то прѣди балканската война. За основа на статистиката му послужили статистикитѣ на Карайововъ, Шишковъ, на частни лица, а което е най-цѣнно, той самъ е събралъ и провѣрилъ статистиката на много селища. Професоръ Милетичъ първи отъ българска страна изработи етнографска карта на Тракия, която се яви първо въ издадената подъ моя редакция етнографска карта на българщината въ Балкански полуостровъ, печатана въ *Petermanns Mitteilungen* 1915, I. 44 (*Das Bulgarentum an der Balkanhalbinsel im Jahre 1912.*) и послѣ въ увеличенъ мащабъ въ споменатата порано негова книга: *Разорението на тракийскитѣ българи etc.*

Въ издадениятъ мемоаръ отъ Министерството на Външнитѣ Работи върху българския въпросъ и балканскитѣ държави (*La question bulgare et les états balkaniques. Exposé et documents. Sofia 1919*) на стр. 279—281 сж напечатани таблици, които ни прѣдставятъ екзархийски статистики на населението по народность и вѣра въ Одрински вилаетъ за годинитѣ 1902 и 1912.

Въ сщия мемоаръ е напечатана на стр. 282 статистиката на населението по народность въ Западна Тракия, изработена отъ българскитѣ административни власти прѣзъ декември 1914 година.

Най-послѣ притежавамъ на рѣка ненапечатаното още прѣброяванѣ на жителитѣ въ Западна Тракия

отъ българскитѣ административни власти, извършено прѣзъ есенъта на 1919 година.

Не трѣбва много да се свѣрвяватъ посоченитѣ до тука статистики, за да се види тѣхната нееднакъвостъ, което произтича отъ много причини, между които първо мѣсто заематъ слѣднитѣ: прѣброяванията се извършвали главно чрѣзъ прѣцѣнка само на кжшитѣ, често сж ставали административни промѣни, затова мжчно се подаватъ на сравнения числата на населението по кази и санджаци; въ послѣднитѣ 6—7 години стана силно движение на населението въ Западна Тракия чрѣзъ изселване и прѣселване. Извънредно голѣми се явяватъ различията между българскитѣ и грѣцки статистики, особено между нашата екзархийска и тая на Сотириадець, която Венизелось прѣдстави въ Парижката конференция на мира, като основа за грѣцкитѣ териториални искания. Обстоятелството, дѣто българскитѣ статистики се приближаватъ понѣкога до турскитѣ колкото се отнася до броя на българи и гърци въ Тракия, прѣдава извѣстна гаранция за по-голѣмата стойностъ на българскитѣ статистики прѣдъ грѣцкитѣ.

Въ Родопския масивъ на Западна Тракия, който остава споредъ договора за миръ въ Нйойи подъ българска власть, като не смѣтаме Тамръшь (Дйовленска околия) влизатъ околитѣ Кърджалийска, Пашмаклийска, Егри-Дерска, Дарж-Дерска, Кушу-Кавашка и Ортакойска. Споредъ Салнамето отъ 1898 година тия околии сж имали 195,315 жители, които се разпадали по народностъ: турци 165,596, българи 16,401, гърци 11,710 и разни 20. Споредъ тая турска статистика всички мохамедани сж турци и всички патриаршисти гърци. Като българи сж означени само

екзархиститѣ. До колко е невѣрна турската статистика ни показва статистиката на Ортакойската околия, за която Карайововъ ни дава наредъ съ официалната и частна статистика: срѣщу 16,109 турци у салнамето сж отбѣлѣзани отъ Карайововъ споредъ частни свѣдѣния само 7,065, срѣщу 4,480 българи — 12,114, срѣщу 10,435 гърци — 11,364. У Карайововъ има още 2,100 албанци, които нѣма у турската статистика и които сж смѣтнати сигурно въ броя на турцитѣ като мохамедани. Понеже въ къснешнитѣ статистики не се споменуватъ вече албанци въ Ортакойска околия, то трѣбва да смѣтаме, че тѣ сж напълно потурчени или смѣтани за турци.

Споредъ екзархийското прѣброяване отъ 1902 година броятъ на жителитѣ въ околитѣ Кърджалийска, Ахж-Челебийска и Султанъ-Ерийска, Дарж-Дерска, Егри-Дерска и Ортакойска билъ 238,091, отъ които българи 143,188 [49,168 християни и 94,020 мохамедани], турци 64,526, гърци 9,375 и разни 2,102.

Българското административно прѣброяване отъ 1914 г. ни дава за околитѣ Пашмаклийска, Дарж-Дерска, Егри-Дерска, Кушу-Кавашка, Ортакойска и Кърджалийска 200,679 души, отъ които българи 71,194 (23,133 християни и 48,061 мохамедани), турци 118,892, гърци 10,135 (само въ Ортакойска околия) и разни 442.

Приблизително сжщиятъ брой население въ споменатитѣ по-рано околии ни дава и есенското българско административно прѣброяване; намалень е броя само на гърцитѣ чрѣзъ изселване отъ 10,135 на 3,725 души, а увеличень е тоя на българитѣ на

77,398 (24,628 християни¹⁾ и 52,770 мохамедани) безъ да се смѣтатъ прѣселенитѣ българи въ Кърджалийска каза.

Ако повѣрваме на административнитѣ статистики за населението въ Родопитѣ на Западна Тракия, то тѣ сж много малко успокоителни досѣжно броя на българитѣ. Споредъ тѣхъ тамъ живѣятъ само около 29,000—30,000 българи християни, които заедно съ своитѣ мохамедански събрата съставятъ крѣглото число 82,000 когато срѣщу тѣхъ има близо 120,000 турци.

За да направимъ отъ Родопитѣ наново силна българска крѣпость въ южния край на нашето отечество, която да господствува надъ Бѣломорската низина и надъ Марицината долина, трѣбва да засилимъ българскитѣ елементъ въ тѣхъ, като се заселятъ тамъ българи отъ други планински краища, и се докара народно съзнание у помацитѣ чрѣзъ училища и цѣлесъобразна пропаганда. Ний ще придобиемъ надмощие надъ Бѣломорската низина и Бѣломорския брѣгъ, когато сме силни въ Родопитѣ, които се издигатъ величествено надъ тѣхъ. Само когато се сгъсти българското население въ Родопитѣ, можемъ да бждемъ сигурни, че българскитѣ елементъ въ Бѣломорската низина, въ долината на Марица и край брѣга на Бѣло море, ще се засиля и подкрѣпя чрѣзъ нови струи отъ пѣргави и прѣдприемчиви прѣселенци отъ планината.

Въ Родопитѣ на Западна Тракия трѣбва да се прокаратъ добри пѣтища, най-добрѣ тѣснолинейни

---

¹⁾ Къмъ това число за пълнота би могле да отнесемъ и броятъ на българитѣ християни отъ оная частъ на Свиленградска околия, която лежи на западъ отъ Марица и спада въ границитѣ на Българското царство — крѣгло 4,000.

желѣзници, които да свързват тѣсно отдѣлнитѣ родопски покрайнини помежду имъ и съ останала България при Пловдивъ и Хасково, да се наредятъ нѣколко образцови станции за планинско стопанство и създаде единъ български културенъ, търговски и административенъ центъръ въ недрата на Родопитѣ. Врѣме е вече държавата да се залови за цѣлесъобразно разселване на нашето население и въ свързка съ промѣненитѣ граници да помогне за по-скорошно създаване на нови центрове на търговия и съобщение въ пограничнитѣ покрайнини. Това което новата граница заплашва да отнеме на родопченитѣ на югъ, трѣбва нашата държава да имъ го възстанови на сѣверъ. Дѣто природата е поставила прѣчки между България и Родопитѣ, трѣбва новата техника за постройка на пѣтища, да я прѣмахне. Народъ и държава трѣбва да се въодушевяватъ отъ мисельта за единство на българския народъ и българска държава и сторятъ всичко, което закрѣпва връзкитѣ между отдѣлнитѣ части на българската земя.

Ний искахме, продължаваме да искаме да се не откъсва нищо отъ Западна Тракия, да се не отдѣля България отъ тѣсния бѣломорски прозорецъ, който ѝ се остави споредъ Букурешкия миренъ договоръ отъ 1913 година, като най-необходимъ свободенъ изходъ къмъ прѣзморскитѣ страни, но ако нашитѣ побѣдители въпрѣки нашитѣ безспорни права, не ни дадатъ нищо повече отъ Тракия, не трѣбва като глезени дѣца да отритнемъ малкото, което ни оставя, а съ още по-голѣма любовъ и привързаностъ да го възприемемъ и сторимъ всичко за неговото прѣуспѣване.

II.

Низината на долна Марица можемъ да нарѣчемъ низина на нейния притокъ Ергене. Въ сѣвероизточната си часть тя се стѣснява отъ издънкитѣ на Странжа-Планина, а на западъ отъ Марица източнитѣ краища на Родопитѣ спущатъ своитѣ склонове съвсѣмъ близо до нея. Въ Западна Тракия не можемъ да говоримъ за низина на Марица, а за тѣсна долина, която се раширява повече само тамъ, дѣто се втича въ Марица нѣкой по-значителенъ нейнъ притокъ. Въ свръзка обаче съ административното и политическо дѣление; което стои само до известна степенъ въ зависимостъ отъ характера на земята, що се разтила на западъ отъ долна Марица, ще схващаме като область на Марцината долина въ западна Тракия: части отъ Свиленградската и Одринска околии, които лежатъ на западъ отъ Марица и цѣлитѣ околии: Димотишка, Суфлийска и Дедеагашка. Въ така очертаната область на Марицината долина въ Западна Тракия влиза сжщинската долина край дѣсния брѣгъ на Марица и ясно изражения източенъ наклонъ на Родопитѣ и тѣхнитѣ югоизточни издънки.

Марица въ своето долно течение прѣдставя доста голѣма рѣка, съ малкъ увесъ и би се лесно направила плавателна за по-малки кораби. Сега тя носи много пѣсъкъ, който натрупва въ по-плиткитѣ мѣста и образува плиткости и низки острови. Между Одринъ и Кулеле-Бургасъ Марица загражда

съ единъ ржавъ, който се поддържа отчасти ис-
куствено, отчасти от водата на малки притоци,
що се втичатъ въ него отъ дъсно, мочурливия островъ
Ада-Оваса, дългътъ около 30 и широкъ отъ 3 до 4 км.
Дъсниятъ брътъ на Марица е по-високъ и по-сухъ,
дъсниятъ е низкъ и на повечето мѣста мочурливъ.
Височинитъ, които се спускатъ къмъ дъсниа брътъ
на Марица господствуватъ надъ нея и надъ нѣтъ
край нея. Турцитъ, за да запазятъ пътя за Цари-
градъ задържаха споредъ турско-българския доро-
воръ отъ 1913 г. западнотракийската област между
Свиненградъ (Мустафа-Паша) и р. Акче-Хисаръ-Сую,
която се изтича въ Марица при с. Мандра. Тази
область има срѣдна широчина 30 километра. Въ 1915
год. я получилиме заедно съ долина Марица, но сега
наново се тя откъсва отъ българската държава и се
присъединява къмъ оная частъ отъ Западна Тракия,
чието политическа съдба ще се разрѣшава теъръва.
Долината на долина Марица въ Западна или
Съгмашенска Тракия се отличава съ своята добра
почва и благъ климатъ.

Черничеви градини въ низкитъ мѣста и лозя,
изпърсени съ овошни дървета, по присойнитъ слу-
скове придаватъ характеристика на тукашната бо-
крайнина. Отглеждането на копринената бо-
ва и производството на вина съставятъ главния поминъкъ
на жителитъ отъ Марицината долина.¹⁾

1) Първо мѣсто въ това отношение заема Суфлийска околия,
която имала въ 1915 година 10,817.8 декара черничеви градини
и 4,266.4 декара лозя. Далгаташката околия имала въ сѣщата го-
дина 1,695.1 декара черничеви градини и 3,605.0 лозя. За око-
лия Димотиншка и Одринска, които прѣмнаха теъръва въ
сѣнъта на 1915 год. полъ българска властъ, нѣмаме свѣдѣния,
но тѣ не отстъпятъ много на южнитъ си посестрими по произ-
водство на пашкули и вино.

Близо до морето, край Дедеагачъ, се простира равнина, чиято източна частъ е доста мочурлива, но пъкъ сѣверозападната половина е суха, плодородна и въ нивитѣ се издигатъ много клонести паламудови джбове, които придаватъ парковъ изгледъ на цѣлия край. Шикалките на тия джбове, наричани паламудъ, иматъ важно индустриално значение, и по-рано, когато химикалитѣ не бѣха си още пробили пътъ въ работилницитѣ на нашитѣ табаци, дълги кервани отъ камили, които се развѣждатъ много тъкмо въ Дедеагашко, носяха тукашенъ паламудъ чакъ въ Габрово. Производството на паламуда достигна до 1,000,000 кгр. и по-рано се продаваше 50—60 ст. килограма. Притежателитѣ на страннитѣ джбови паламудови плантации сж българитѣ отъ Дедеагачъ и сѣсѣднитѣ села.

При с. Макри, близо до Дедеагачъ, и въ хълместитѣ издѣнки на югоизточнитѣ Родопи, покрити съ вѣчно зелени храсталаци, има много диви и присадени маслинени дървета.¹⁾ Срѣщатъ се сжщо много бадеми, нариви и смокини.

Въ западнотракийската долина на Марица се сѣятъ освѣнѣ зърнени храни още тютюнъ, памукъ, сусамъ, анасонъ и други индустриални и маслени растения.²⁾

¹⁾ Въ землището на Макри и Мароня има около 300 кв. км. покрити съ диви и питомни маслинени дървета. Броятъ на облагороденитѣ маслинени дървета е около 50,000, а на дивитѣ повече отъ 500,000. Годишното производство достига 700,000—750,000 кгр. маслини. Въ есенъта на 1917 година било добито само 381,808 кгр. маслини. Ако се гледатъ добръ маслиненитѣ дървета и се облагородяватъ всѣка година по нѣколко хиляди дивикини, може да се добиятъ съ врѣме 400,000 маслинени облагородени дървета, чието производство може да се качи до 6 мил. кгр. маслини.

²⁾ Въ 1918 година сж произведени въ Марицината долина на Западна Тракия (безъ Свиленградска околия) близо 14 мил.

При гр. Фере сж открити петролни извори.

Долна Марица и нейнитѣ блата при устието сж богати съ риба.¹⁾

Така очертаната долина на Марица въ Западна Тракия има важно антропогеографско значение за цѣлия басейнъ на Марица и за голѣма часть отъ Родопитѣ. Марица съ своята долина отваря естественъ пѣть отъ Източна Сръдна България за Бѣло море и за Цариградъ. Борущенската прѣз-балканска линия и тая, която ще се построи прѣзъ източна Стара-Планина разширяватъ марицината сгодна желѣзнопѣтна мрѣжа до Дунава и отвѣждъ него. Дедеагачъ, който се построи като пристанищенъ градъ на новопостроенитѣ желѣзни линии въ Източна Сръдна България, ще може да се развива само тогазъ, когато продълженитѣ нѣкогашни желѣзни линии Дедеагачъ—Сарамбей и Дедеагачъ—Ямболъ, запазятъ своята обща желѣзнопѣтна организация и Дедеагачъ остане, ако не политически то икономически въ рѣцѣтѣ на българския народъ, чиято земя образува неговъ естественъ географски и стопански хинтерландъ. Сега Дедеагачъ нѣма модерно пристанище, то прѣдставя незащитена отъ вѣтъра скеля и параходитѣ спиратъ единъ километъръ далеко отъ него. Прѣтоварянето и разтоварянето става съ мауни и когато завѣятъ силни южни вѣтрове, корабитѣ дирятъ защита задъ ос-

кгр. зърнени храни, съ тютюнь биле насѣени 5,237 декара, съ намукъ 3,700 декара (най-вече въ Димотишко 1350), съ сусамъ 679 (най-вече въ Суфлийска околия — 296.), съ анасонъ 6 декара (въ Димотишка околия), съ захарно цвекло 1,592 декара (Одринска околия 1,211), сѣятъ сжщо малко ленъ (Одринска околия 22 дек.), и конопъ.

¹⁾ Въ нормално врѣме се ловило въ долна Марица около 600,000 кгр. риба.

тровъ Самотраки или продължаватъ пътя си безъ да бждатъ окончателно натоварени или разтоварени. При Дедеагачъ може да се построи голъмо пристанище, но то ще се рентира и развива само тогазъ, когато то е пристанище на цѣлия свой географски и стопански хинтерландъ, а не на нѣква малка областъ, каквато може да прѣдставя часть отъ Тракия.

Положението на Дедеагачъ е много благоприятно. Той се намира на пътъ за Цариградъ, за малоазиятскитѣ градове, за Суезъ, за градоветѣ на Египетъ, за Пирея и за всички прѣзморски градове; той върти особено уживена търговия съ многочисленнитѣ съсѣдни острови на Бѣло море. Различното производство на островитѣ и България и самия начинъ на транспортъ чрѣзъ гемии и малки параходи е много сгоденъ за нашата търговия на дребно. Въ Дедеагачъ се събира не само сухоземното съ мрското съобщение, но и напрѣчната Марицина желѣзна линия се съединява въ него съ надлъжната „Жонксионъ“, която свързва Македония съ Цариградъ.

Въ долината на долна Марица най-главниятъ градъ отъ най-старо врѣме и до днесъ остава Одринъ (Адрианополъ). Той лежи отвждъ, на лѣво отъ Марица, но неговата желѣзнопѣтна станция съ модерно застроеното прѣдградие Караагачъ, което ний кръстихме Одринъ за разлика отъ Едрене и Адрианополъ, лежи на дѣсния брѣгъ, въ областъта на Западна Тракия. Одринъ има много благоприятно положение: той лежи на онова мѣсто въ Одринското поле, дѣто се втичатъ въ Марица двата ѣ най-главни притоци Тунджа и Арда. Той лежи на главния пътъ

отъ Бѣлградъ за Цариградъ и заема нужното от-мѣрено мѣсто за прѣуспяване на по-голѣмъ градъ на тоя пѣтъ, каквото иматъ Бѣлградъ, Нишъ, София, Пловдивъ и Цариградъ. Той лежи сжщеврѣменно на главния пѣтъ отъ Дунава за Цариградъ и Бѣло море. Щомъ се прѣкара първо румелийската, а подиръ 1886 год. българската граница близо до Одринъ, той изгуби голѣма часть отъ областъта на своя естественъ пазаръ и западна. Сега споредъ договора за миръ въ Ньои се запазва въ областъта на Одринъ българската граница отъ 1915 г., която се още повече приближава до Одринъ както на Марица тѣй и на Тунджа, и съ това неговътъ отпадъкъ ще се засили. Ако България бѣше запазила Тракия до Мидия-Еносъ, Одринъ щѣше да запази своята пространна богата пазарна областъ, той щѣше да стане важно кръстопжище на напрѣчни и надлѣжни желѣзни линии и съ това щѣше да се осигури несъмнѣно неговото процвѣтяване въ всѣко отношение. Канализирането на долна Марица би можло да стане съ полза за стопанството на югоизточната часть отъ Балканския полуостровъ, ако тая българска рѣка и Одринско бѣха останали нцѣло въ български рѣцѣ.

Въ Марицината долина на Западна Тракия лежатъ още градоветѣ Димотика и Софлу и паланката Кулеле-Бургазъ. Послѣдната паланка длѣжи своето възникване като мѣсто за защита на марициния мостъ на пѣтя за Цариградъ. Между Кулеле-Бургазъ на Марица и Узунъ-Кюприя на р. Ергене се намира тѣсна низка вододѣлна седловина, която опрѣдѣлила посоката на желѣзния пѣтъ отъ долината на Марица за Цариградъ. Край р. Ергене стариятъ

царски друмъ ималъ друга посока, той напушалъ при Одринъ Марица и вървѣлъ прѣзъ Хавса и Люле-Бургазъ.

Димотика лежи при устието на р. Казъль-Дели, по чиято долина навлиза удобенъ пѣть за вжтрѣшността на Родопитѣ. Тоя градъ заема важно стратегическо мѣсто, билъ е силна срѣднѣвкова крѣпостъ, отъ чийто стѣни и кули сж уцѣлѣли значителни части. Димотика заема първо мѣсто въ Тракия по производство на растителни масла. Тамъ има 25 яхани, въ които се обработватъ дневно 4,250 кгр. сурови материали.

Софлу изглежда да е новъ градъ, възникналъ отъ богато земеделско селище, благодарение на много развитото копринарство и лозарство. Димотика и Софлу, които сж центрове на околии въ Западна Тракия, нѣматъ почти никава връзка въ Източна Тракия. отъ която ги отдѣля Марица съ своето широко и дълбоко легло и блатливи брѣгове; тѣ ще можатъ и занапрѣдъ да съществуватъ, като малки земеделски градове, но тѣ не ще могатъ да развиятъ голѣма търговия, защото новосъздадената граница на Западна Тракия откъсва частъ отъ родопския имъ хинтерландъ.

Въ западнотракийската долина на Марица числото на населението било споредъ свѣдѣнията на Карайовевъ, които се значително отличаватъ отъ тия на салмането 134,027. По народностъ се разпадатъ така: турци 47,575, гърци 47,418, българи 36,534 и разни 2,600. Голѣма частъ отъ българитѣ били тогасъ патриаршисти. Споредъ най-последната българска административна статистика броятъ на жителитѣ въ западнотракийската долина на Ма-

рица (безъ Свиленградска околия) сж 95,679, отъ които българи 58,934, гърци 28,237, турци 2,009 и разни 6,517. Сравнението на тия двѣ статистики ни показва извънредно голѣма промѣна въ етнографското разпространение на населението и неговото значително намаление. По силата на турско-българския договоръ отъ 1913 г. турското население се изсели отъ крайграничната областъ; поради различни причини се изселиха сжщо много гърци отъ Дедеагашка и Суфлийска околия: въ първата бѣха останали само 67 души (17 въ Дедеагачъ и 50 въ с. Еникйой) а въ втората 3.464 (отъ които 2,048 въ градъ Суфлу).¹⁾ Увеличаването броя на българитѣ се извърши чрѣзъ прѣселване на пропѣдени българи отъ Македония, Източна Тракия и дори отъ Мала-Азия. Засили се особено много българското население въ градоветѣ: въ Дедеагачъ 2,168, въ Софлу 2,468, и въ Одринъ-Караагачъ 2,211.

Миналата година, когато управлението на откъснатата отъ царство България Западна Тракия прѣмина въ рѣцѣтъ на главното военно командване на изтокъ и българската войска и виша административна власт напусна тая областъ, много отъ новопрѣселенитѣ българи се изселиха въ България. Колко е сегашниятъ брой на българитѣ въ западнотракийската долина на Марица, ще ни покаже прѣброяването на населението, което тъкми да направи военото съглашенско управление.

¹⁾ Въ 1913—1915 година всички гърци отъ кралство Гърция, като почнемъ отъ Венизелоса и свършимъ съ обикновенитѣ грѣцки граждани, смѣтаха, че Западна Тракия остава за винаги подъ българска властъ и се разви голѣма агитация, ръководена отъ Атина, да се изселватъ тракийскитѣ гърци въ новоприсъединенитѣ къмъ кралство Гърция краища въ южна и източна Македония.

* * *

Каракушъ-Дагъ и Чобанската планина, които чръвъз Гелбегъ-Дагъ сж тѣсно свързани съ Родопитѣ, отдѣлятъ Дедеагашката равнина отъ Бѣломорската низина на Гюмюрджина, Енидже и Сарж-Шабанъ. Тѣзи планини не сж високи, не достигатъ 1000 м. височина, въ по-голѣмата си часть сж скалисти, обрали съ зеленикови храсти и трѣвата риганъ, отъ която вадятъ риганово масло; въ тѣхъ рѣдко се срѣща хубава гора. Въ по-запазенитѣ мѣста вирѣе добръ маслината, а отъ овоцнитѣ дървета се срѣщатъ най-много бадеми.

Бѣломорската низина се простира 68 км. на дължъ и срѣдно 25 кл. на ширъ. Има пространство заедно съ Бору-Гьолъ 1685 кв. км. По-голѣмата часть отъ низината се издига малко надъ морското равнище и малко сж хълместитѣ мѣста, които надминаватъ височината 200 м., както е случай между Енидже и Булустра. Най-тѣсна е низината между Бору-Гьолъ и политѣ на Родопитѣ, — само три километра; затова тоя край билъ въ срѣднитѣ вѣкове силно укрѣпенъ. Многочисленни малки и голѣми рѣки, които идатъ отъ Родопитѣ, поятъ богато Бѣломорската низина. Много родопски долове можатъ лесно да се заприщатъ съ язове и се образуватъ богати водоеми, чиято вода може да се използва за планомѣрно поене на низината, която подъ благодатнитѣ лжи на южното слънце ще дава по двѣ богати жетви въ годината. Ако се урегулиратъ родопскитѣ потоци, ще се придобие много работна земя край широкитѣ имъ легла въ равнището, дѣто се трупатъ наносни каманаци и се наводняватъ посѣвитѣ. Много работна земя ще се сле-

чели, ако се дениратъ пространнитѣ мочури, особено въ западната половина на Бѣломорската низина, ако се изсуши земята около Енидже и край Места. Най-цѣнна земя на Бѣломорската низина сж политѣ на Родопитѣ, така нарѣчената яка, дѣто прѣстъта е червеникава или жълта като злато, дѣто ставатъ най-високо цѣненитѣ тютюни, дѣто се сѣятъ много лозя и овощия. Въ политѣ на Родопитѣ, дѣто буйнитѣ планински потоци навлизатъ въ низината, сж разположени най-много богати селища.

Климатътъ на Бѣломорската низина е благъ, много по-топълъ отколкото въ България. Тукъ рѣдко пада снѣгъ и не се задържа. Многобройни стада на родопски скотовѣдци прѣкарватъ зимата въ пространнитѣ сочни ливади край Бѣло море. Българитѣ отъ Костурско работятъ прѣзъ цѣлата зима въ своитѣ зеленчукови градини край Енидже, бадемитѣ цвѣтятъ въ януари, първи снопъ ечемиченъ пада въ първата половина на май. Прѣзъ лѣтото става горещо и настѣпя суша, затова е нужно искусвенно поене, което може лесно да се нареди. Въ Бѣломорската низина вирѣятъ добрѣ много индустриални растения и овощия, които ги нѣма по насъ. Маслината, нарѣтъ и смокинята даватъ плодове, които по качество не отстѣпятъ на сжщитѣ плодове отъ другитѣ краища на сръдиземноморската областъ. Тукъ захарѣта у гроздето и плодетѣ е повече, сладкото имъ е по-изпечено, затова тукашнитѣ вина се цѣнятъ високо. Тютюнътъ никждѣ не е тѣй ароматиченъ, както въ западната половина на Бѣломорската низина, затова и оката на такъвъ тютюнъ се продава отъ 25 до 50, дори 100 лева. Черничевитѣ дървета пуцатъ буйни грани съ широки листи

и бубарството е навсѣкждѣ добрѣ развито. Сѣятъ на много мѣста памукъ, сусамъ и макъ; културата на тѣзи индустриални растения може да се увеличи и подобри. Топлината на Бѣломорската низина е толкозъ голѣма, че и подъ сѣнката на дървета зрѣятъ хубаво житнитѣ растения.¹⁾ Добрѣ наредени опитни станции въ Бѣломорската низина, ржководени отъ добри директори италиянци или французи могатъ да подтикнатъ отглеждането на всички културни растения на срѣдиземноморската областъ, включително и лимонитѣ. Но по-голѣмата часть на низината не е разработена, пространни сж въ нея пушинацитѣ, въ които се издигатъ ту високи дървета, гжсто прѣплетени съ повитаци, които напомнятъ тропически гори, ту гжсти храсталаци, често вѣчно зелени, що служатъ за паша на добитѣкъ и скривалища за многочисленнитѣ чакали, единственитѣ хищни животни въ тая покрайнина. Голѣми пространства сж заети отъ паша, която подпомага скотовѣдството въ Родопитѣ. Пространнитѣ мочури съ своитѣ многобройни комари сж причинители на злокачественна треска, която измжчва населението, намалява работоспособността му, засилва смъртността.

Бору-Гьоль раздѣла бѣломорската низина на два дѣла: западенъ и източенъ. Въ западния дѣлъ се намира грачъ Ксанти, а въ източниятъ Гюмюр-

¹⁾ Въ Бѣломорската низина, въ околнитѣ Гюмюрджинска градска, Гюмюрджинска селска и Ксантійска, прѣзъ 1918 година сж произведени 22,777,500 кгр. зърнени храни, главно пшеница; засѣти били съ тютюнъ 21,332.4 декара, съ памукъ 1,262.5 декара (изключително въ Гюмюрджинска селска, съ сусамъ 1,092.2 (сжшо въ Гюмюрджинска градска и селска околи); съ лозя — 12,512 декара (главно въ Гюмюрджинско); черници се сѣятъ само въ Гюмюрджинско (438 декара).

джина, центрове на многобройни села отъ низината и съседнитѣ височини. И двата града прѣдставятъ стари селища, за което свидѣтельствува историята и остатъцитѣ отъ стари крѣпости въ тѣхъ. Областѣта на Гюмюрджина е много по-голѣма и по-плодородна, затова и тоя градъ е го-голѣмъ, имаше повече отъ 30,000 жители, сега само 22,229. Гюмюрджина е богатъ градъ, той бѣше центъръ не само на Гюмюрджинско, но и на голѣма частъ отъ Родопитѣ; той бѣше центъръ на пространенъ окръгъ и въ него се донасяха отъ планинитѣ и разнината много тютюнь, вълна, жито, копринени пашкули и вино. Пазарѣтъ има много дюкени и се извършва голѣма вътрѣшна и външна търговия. Индустрията въ него е сжщо развита. Ксанти е два пжти помалкъ отъ Гюмюрджина, но не отстъпа по богатство. Той е главенъ складъ на тютюнитѣ, които се донасятъ тамъ отъ низината, склоноветѣ и вътрѣшността на Родопитѣ. Въ Ксанти се събира тютюня, сортирува се и се пригатвя за износъ. Тукашниятъ тютюнь е най-доброкачественъ и се цѣни най-високо. Ксантийскитѣ турци обработватъ много кожи. Подобно на Гюмюрджина и тука има много дюкени въ пазаря, които се пълнятъ въ пазаренъ день отъ имотни купувачи изъ селата.

Естествено пристанище на Бѣломорската низина въ Западна Тракия прѣдставя Порто-Лагоската скеля, която лежи почти еднакво далеко отъ градоветѣ Гюмюрджина и Ксанти, 28 чер. 25 км. Прѣди да се построи желѣзната линия Солунъ-Дедеагачъ, скелята имаше по-голѣмо значение за Бѣломорската низина; тя щѣше да придобие още по-голѣмо значение, ако

Западна Тракия останѣше изцѣло въ българска властъ и се построеше проектираната прѣзродопска желѣзна линия, която да свързва низината на срѣдна Марица съ Гюмюрджина и Порто-Лагосъ. Прѣзродопската линия, съ своето продължение на сѣверъ прѣзъ Стара-Загора — Борушица — Търново до Свищовъ или Русе би прѣдставяла най-кжсата желѣзнопжтна връзка на Дунава съ Бѣло-море, 480 км.)¹⁾ и би съединила сжщеврѣменно най-важнитѣ области на България. Нѣма съмнѣние, че кжсотата на пжтя ще се умаловажи много отъ високия наклонъ, особено въ южнитѣ Родопи, дѣто той мжчно може да се намали на 15‰.

Населението въ Бѣломорската низина е сжщо тѣй смѣсено, както и въ останалитѣ части на Западна Тракия. Най-голѣмъ брой иматъ турцитѣ, послѣ тѣхъ идатъ българитѣ, християни и мохамедани, и на третѣо мѣсто гърцитѣ. Евреи, арменци, цигани и други сж малко на брой. Околитѣ Гюмюрджинска градска, Гюмюрджинска селска и Ксантийска имали въ 1898 г. споредъ салнамето 98,835 жители, отъ които турци (заедно съ помаци) 77,461, българи 8,315, гърци 11,720 и разни 1,339. Споредъ екзархийската статистика отъ 1902: 117,070, отъ който турци 73,871, българи 28,078 (отъ тѣхъ 3,590 пом.), гърци 13,915 и разни 1,206. Въ края на 1914 година споредъ българското административно прѣброяване имало 137,933 души, отъ който 85,314 турци, 40,079 българи (28,220 християни и 11,859

¹⁾ Свищовъ — Порто-Лагосъ 480
” — Дедеагачъ 545
” — Кавала 633
” — Солунъ 637

помаци), 7,659 гърци и 3,169 разни. Послѣ балканската война числото на гърцитѣ намале чрѣзъ изселване, особено отъ Ксантийска околия. Но тѣхниятъ брой и прѣди 1912 година далеко не бѣше тѣй голѣмъ, както претендиратъ гърцитѣ. Тѣ живѣяха по-рано главно въ Ксанти (5000) и Гюмюрджина (около 3000) и само въ нѣколко села (около 10). Не прѣдполагамъ броятъ на гърцитѣ въ Бѣломорската низина да е билъ прѣди 1912 година по-голѣмъ отъ 14,000 души. Българитѣ прѣди 1912 година живѣяха главно въ селата, а броятъ имъ въ градоветѣ бѣше малъкъ. Послѣ 1913 годнна македонски и източнотракийски прѣселенци се настаниха и въ градоветѣ. Въ Бѣломорската низина турското население не показва голѣми промѣни въ своя брой прѣзъ размирнитѣ врѣмена отъ 1912 до 1919 година.

Споредъ най-новото българско административно прѣброяване въ Бѣломорската низина, която се състои отъ околицитѣ Гюмюрджинска градска, Гюмюрджинска селска и Ксантийска, има 128,711 жители, отъ които 77,530 турци, 46,376 българи (29,007 християни и 17,369 мохамедани), 410 гърци и 4,405 разни. Въ послѣднитѣ 5—6 години се изселиха отъ Гюмюрджинско и Ксантийско много гърци, а се заселиха българи отъ Македония и Източна Тракия.

Сега се заселватъ наново гърци въ тая областъ, и се изселватъ българи, особено отъ Ксантийска околия, която е подъ грѣцко управление.

* * *

Споредъ Букурешкия миръ ние получихме Бѣломорското крайбрѣжие между устията на

рѣкитѣ Марица и Места. Дължината на брѣга е близо 120 км. Въ по-голѣмата частъ на това крайбрѣжие брѣгътъ е низъкъ, на много мѣста мочурливъ и придруженъ отъ богати съ риба блата—лимани; само въ политѣ на Каракушъ-Дагъ, до градъ Мароня, той е на дълго разстояние стрѣмень и високъ, а другадѣ само отдѣлни малки носове — боруни се вдаватъ по-високо надъ морето: такива сж Макринскиятъ, Сазлъджа, Кючъ-Куршунлж, Апостоли, Хамидие, Фенеръ и Булустра. Морето покрай брѣга е плитко, има много клипи и корабитѣ мжно могатъ да го приближатъ до два-три километра. Въ старо врѣме, когато плували покрай брѣга съ малки кораби, имало край западнотракийския Бѣломорски брѣгъ много богати градове, които сѣкли монети и достигнали голѣмъ разцвѣтъ. Между тѣхъ особено лично мѣсто държели градоветѣ Мароня и Абдера. Развалинитѣ на Мароня личатъ и днесъ край брѣга на морето, седемъ километра южно отъ сегашния градъ Мароня, който билъ прѣмѣстенъ навжтрѣ, за да се спаси въ размирнитѣ врѣмена отъ морски пирати. Отъ Абдера останали сега само развалини на Булустра-Борунъ.

Въ плиткото крайбрѣжие и въ многото езера-блата край брѣга и въ низината се лови голѣмо количество риба, най-вече шаранъ, бѣла риба, змиорка, кефаль, лавракъ, барбуни и др.¹⁾ При едно раци-

¹⁾ Не притежавамъ данни за риболовството въ западно-тракийското крайбрѣжие, но отъ това което се знае, можемъ да кажемъ, че то е богато съ добра и разнообразна риба и незначителната дълбочина на морето 20 километра навжтрѣ (20—60 метра) и малкото бури въ него способствуватъ за удобното риболовство на открито море. Изучването на риболовството въ Бору-Гьолъ въ 1916 год. отъ една комисия на

онално риболовство, което се извършва за сега най-вече отъ родопчане българи, би се създало благосъстояние на много рибари и би се увеличило количеството на уловената риба.

Покрай бръга между Бору-Гьолъ и Мароня, най-вече край селата Булатке и Чепели, се произвежда много морска соль: годишно отъ 5 до 10 милиона оки. Условията сж много благоприятни за производство на соль и при по-голѣми грижи би се удвоилъ придобива.²⁾

Подъ турското владичество главни пристанища на западнотракийското крайбрѣжие бѣха Еносъ и Порто-Логосъ. Отъ 1873 година, когато се построи марицината желѣзна линия, Дедеагачъ наслѣди Еносъ и не само го замѣсти но го и далеко надмина. Порто-Логосъ прѣдставя още незначителна скеля само за частъ отъ търговията на Ксанти и Гюмюрджина.

Положението на Порто-Логосъ е много благоприятно. Въ цѣлия бѣломорски брѣгъ Лагоскиятъ или Караагачки заливъ се вдава най-далеко на сѣверъ, стига 41° с. ш., а Бору-Гьолъ прѣдставя значително продължение на залива въ Бѣломорската низина. Лагоскиятъ заливъ е широкъ по паралел-

---

Министерството на Земледѣлието е дало слѣднитѣ резултати: въ турско врѣме, прѣди 1912 г. се ловило въ Бору-Гьолъ около 750,000 кгр. риба, отъ която най-много шаранъ (60%), кефали (23%) и змюрки (16%). Подъ управлението на българитѣ за наемния периодъ 1914—1915 год. се наловила 270,000 кгр. риба и за 1915—1916 — 237,000 кгр.

²⁾ Въ турско врѣме се добиваше най-много соль отъ солницата Тузла, при езерото Тузла между мухаджирскитѣ села Кукчала и Меше. Нейниятъ изпарителенъ басейнъ е 400,000 кв. метра, срѣдно годишно, производство 4—6 мил. кгр., максимумъ 12 мил. кгр., може да се разшири и производството да се повиши до 20 мил. кгр. Българитѣ построиха солницитѣ

ния кржгъ на Фенеръ-Борунъ 11 км., а се вдава навжтръ 6 км. Морето въ залива е плитко, дълбочината 10 метра прѣдставя една ивица отъ половина километъръ и е отдалечена три километра отъ брѣга. Но плитко море отъ залива прѣдставя по-голѣмо прѣд-имство за евтина постройка на модерно пристанище въ него отколкото дълбокото море прѣдъ Кавала. Голѣма несгода за създаване на по-значително се-лище въ Порто-Лагосъ прѣдставятъ сега голѣмитѣ мочури около залива и Бору-Гьолъ, но тъкмо тия мочурливи пространства могатъ да се засипятъ чрѣзъ изкопания въ пристанището материялъ и създадатъ пригоденъ теренъ за постройки и зе-медѣлска обработка, Но постройката на приста-нище въ Порто-Лагосъ стои въ връзка съ поли-тическото разрѣшение на тракийския въпросъ. Иде-ята за българско пристанище въ Порто-Лагосъ възникна, когато послѣ 1913 г. България задържа Дедеагачъ, но отстъпи на Турция марицината же-лѣзна линия между Свиленградъ и с. Мандра. Българитѣ мисляха тогасъ да създадатъ приста-нище на Бѣло море, което се свързва чрѣзъ стра-тегическо осигуренъ български желѣзенъ пжтъ. Ако Дедеагачъ и Порто-Лагосъ се намиратъ подъ

Фенеръ и Кючукъ-Гьолъ; първата съ пространство 92,000 кв. метра и производство $2\frac{1}{2}$ —3 мил. кгр., втората — 300,000 кв. метра съ производство въ първата година (1919) — $3\frac{1}{2}$ —4 м. килограма. При проектираното разширение на изпарителнитѣ басейни и въвеждането на фочанската система на добиване солъ (чрѣзъ напластяване) смѣтаха компетентнитѣ български власти, че ще може да се получи срѣдно годишно повече отъ 35 милиона кгр. солъ и заедно съ добитата въ Черноморския брѣгъ солъ да се удовлетвори напълно нуждата на България за солъ и съ това би се осигурила нейната независимостъ до-сежно тоя необходимъ за страната прѣдметъ.

една власт, то Порто-Латоската скеля не може да се равние въ пристанищентъ градь; сжщото е, ако Кавала и Порто-Латосъ останатъ подъ една власт: Порто-Латосъ лежи близо до Дедеагачъ и Кавала, които вече сж станали голъми селища и чакатъ само постройка на модерни пристанища, за да станатъ и важни крайморски центрове.

*
*

Послъ Букурешкиятъ миръ отъ 1913 г., когато изгубихме Македония, южна Добруджа и източна Тракия, написахъ книгата: България и Бъло море (София 1914), въ която бѣхъ помѣстилъ сѣднитѣ утѣшителни думи:

“Нашата малка Бълморска областъ ни прѣдставя редица прѣдимства прѣдъ новитѣ териториални придобивки на другитѣ балкански държави. Само на България новата ѝ придобивка дава новъ важенъ елементъ за стопански подемъ — това е Бълморскиятъ брѣтъ, който ни открива свободентъ морски пѣтъ за прѣморскитѣ страни. Самата Бълморска областъ, чрѣзъ своитѣ особенни индустриални земедѣлски култури и други природни богатства, допѣния честито останалитѣ части на царството и съ това се създава основа за голъма вѣтършина търговия”.

Сѣга, когато споредъ чл. 27—30 и 48 отъ договора за миръ въ Ньойн ни се отнема голъма и при това най-важна частъ отъ Западна Тракия, иде релъ да посоча, какво би изгубила България, ако новото териториално разграничение въ Западна Тракия се осжществи.

1. България би изгубила отъ Западна Тракия 8,622.6 кв. км. земя, която съставя 7.6% отъ земята ни прѣди всесвѣтската война.

Тя би изгубила сжщеврѣменно 223,415 жители, отъ които 105,310 българи. Загубата на населението съставя 5% отъ жителитѣ ѝ въ края на 1915 година. Въ откъснатата отъ България западнотракийска област българитѣ съставяха до скоро, до миналата есенъ, най-голѣми дѣлъ, бѣха релативно мнозинство. Далечно подирѣ тѣхъ идатъ по брой турцитѣ съ 79,539 души, гърцитѣ съ 28,644 и ази 17,922.

2. Чрѣзъ договора на България се отнема цѣлия Бѣломорски брѣгъ и съ това тя губи най-сгодната и най-независима връзка съ прѣзморскитѣ страни.

3. Съ загубата на Бѣломорския брѣгъ въ Западна Тракия България губи голѣма частъ отъ най-естественитѣ си политически граници. Никоя граница не може въ днешно врѣме да се защитява по-лесно отъ неприятелско нападение и запази по-добрѣ отъ контрабанда както крайморската.

4. Съ загубата на Бѣломорския брѣгъ въ Западна Тракия България губи най-сгодно крайбрѣжие за развитие на търговска флота. Близостъта на важнитѣ български пазари по бѣломорскитѣ острови и по крайбрѣжията на Македония, Гърция и Мала Азия до Дедеагачъ и сравнително тихитѣ води на Бѣло море прѣдставятъ сгодни условия за развитие на младенческа флота, каквата е нашата.

5. Новата западнотракийска граница би намалила много дребното скотовѣдство въ Родопитѣ и съ това свързаната домашна текстилна индуст-

рия; тя би попрѣчила и на родопченитѣ зидари и абаджии да се движатъ свободно въ откъснатата Западна Тракия и допълнятъ своя оскъденъ поминъкъ въ високитѣ планини.

6. Най-голѣма загуба прѣтърпява чрезъ разпокъсването на Западна Тракия общото българско народно стопанство. Долината на долна Марица и Бѣломорската низина иматъ срѣдиземноморски климатъ, който се отличава много отъ континенталния, който господствува въ останалата частъ на България. Въ споменатитѣ области на Западна Тракия температурата е по-висока и разпрѣдѣлението на валежа по годишни врѣмена е по-друго. Край долна Марица и въ Бѣломорската низина имаме благоприятни условия да се създаде срѣдиземноморска растителностъ, която би допълнила и подобрила тая отъ континентална България. И въ останала България се произвеждатъ тютюнъ, памукъ, сусамъ, анансонъ, вино, копринени пашкули, но тѣ нѣматъ това добро качество и тая висока цѣна както бѣломорскитѣ. Освѣнъ това въ Бѣломорската низина вирѣятъ добрѣ маслини, смокини, нарове, бадеми паламудъ и редица вѣчно зелени дървета, които нѣмаме въ България, или ако ги имаме, както е случай съ нарове, смокини и бадеми въ нѣкои мѣста на Източна Срѣдна България, тѣ не даватъ добри плодове, нито ги има въ голѣмо изобилие. Въ Бѣломорската низина можатъ да се въведатъ съ успехъ и други срѣдиземноморски култури.

Въ стопанския животъ на Марицината долина и Бѣломорската низина играятъ най-голѣма роль тютюневото производство и копринарството. По важнитѣ склонове на Родопитѣ, особено въ Ксан-

тийско, вирѣе така наречениятъ „бохча“ тютюнь, който има висока цѣна. Въ Ксанти има голѣми складове за тютюнь, тамъ се той сортирува грижливо и приготвя за износъ; чуждестранни фирми за тютюнь иматъ своето седалище въ тоя градъ и самото име Ксанти прѣдставя вече прѣпорчителна фирма за добри тютюни. Въ Ксанти могатъ да добиятъ добра цѣна и тютюни, които се произвеждатъ въ източнитѣ Родопи и други български покрайнини. Копринарството е добрѣ развито въ цѣлата долина на Марица и въ Гюмюрджинско, центрове на копринарството сж Софлу, Димотика и Гюмюрджина. Въ границитѣ на България доставя отъ западнотракийскитѣ копринарски центрове само Ортакой. Когато въ 1913 година изгубихме богатата житница въ Добруджа, тютюневото и коприненото производство на Западна Тракия, не само можа да запази стабилността на българското стопанство, но я засили. Сега, когато южна Добруджа се намира още подъ ромънска власть, изгубваме и най-цѣнната земя на Западна Тракия, нашето народно стопанство ще чувствува за дълго врѣме голѣмата загуба, която ще ни причини новото териториално разграничение въ Западна Тракия.

* * *

Каква ще бжде сѣдбата на откъснатата отъ България западнотракийска часть, никой още не знае. Тъкмо западнотракийскитѣ въпросъ бѣше най-труденъ за разрѣшение отъ конференцията на мира въ Парижъ. Разискванията по него траяха повече отъ 7 мѣсеца, тѣ продължаватъ още. Основа за разисквания по него послужи мемоарътъ на грѣцкиятъ министъръ

прѣдседателъ Венизелосъ, съ който той искаше да се присъедини къмъ гръцката държава Западна и Източна Тракия. Още въ началото на разискванията Венизелосъ намѣри пълна подкрѣпа въ делегатитѣ на Франция, Англия и Япония, противопоставиха се на пълното присъединяване на Западна Тракия къмъ Гърция само делегатитѣ на Съединенитѣ Щати и на Италия. Но още въ първитѣ разисквания по тракийския въпросъ се прие по принципъ поправката на гръцката граница къмъ изтокъ, като се присъедини Ксантийско къмъ гръцкото кралство. Като резултатъ на това принципиално рѣшение на конференцията трѣбва да тълкуваме гръцката окупация на Ксантийската околия и настаняването на гръцки чиновници въ нея.

Слѣдъ като бѣхме принудени да прѣдадемъ на съглашенското военно управление желѣзнитѣ линии Мустафа-Паша — Дедеагачъ — Гюмюрджина — Ксанти, послѣ да оттеглимъ своята войска и най-послѣ да приберемъ своитѣ голѣми чиновници, Западна Тракия остана подъ управлението на съглашенското военно командване на чело съ генералъ Шарпи. Като слѣдимъ това, което върши военното командване въ Западна Тракия и това, което проектира да направи, добиваме впечатление, че всички дѣйствия на това управление сж насочени да създадатъ автономно управление въ тая областъ. За сждбата на Източна Тракия се разиска сега наново, въ свръзка съ въпроса за границитѣ на Турция и за уредбата на турската държава. До каква степенъ и въ каква форма ще се разглежда западнотракийския въпросъ въ свръзка съ източнотракийския, чието разрѣшение прѣдстои въ близко бж-

даше, не се знае. Внисатъ смутъ, обаче, въ нашата душа недавнашнитъ изявления на Венизелоса и неговия помощникъ Политисъ, съ които тѣ успокояватъ своитъ съотечественици, че тържеството на еленизма въ цѣла Тракия е гарантиранъ и Бѣло море става напълно гръцко море. За насъ е много важно отъ друга страна обстоятелството, дѣто сегашнитъ управници на Западна Тракия, ще иматъ възможность да се запознаятъ по-отблизо съ западнотракийския въпросъ и ще могатъ да хвърлятъ свѣтлина въ тъмнината, която се създаде около него съ лъжи и интриги на нашитъ неприятели.

Неудобството да се говори публично по въпроса за бъдащата сѣдба на Западна Тракия, който въпросъ стои сложенъ още на зелената маса, ме кара да продължа моитъ разсѣждения върху съглашенска Западна Тракия, като вземемъ за основа само сегашното нейно положение.

Ще направя едно изключение отъ навика на българитъ да не говорятъ или дори да не мислятъ за по-лошия изходъ на сѣдбоносни за народа ни събития, Въ духа на тоя български навикъ, нашитъ военни неохотно учеха войницитъ си, какъ се отстъпва правилно, тѣ искаха да внушатъ на българския войникъ мисълта, че той трѣбва само да напада, да устоява, но никога да не отстъпва. Сжщото правимъ и въ политиката. Ний се боимъ да говоримъ, да тълкуваме възможнитъ изходи отъ разискванията и рѣшенията на Парижката конференция. Боимъ се да не прѣдрѣшимъ изхода въ наша връда, ний сме често дѣтински оптимистично настроени и затова събитията ни заварятъ неподготвени за отстъпление и въ политиката и на бойното поле.

Ще разгледамъ въпроса за съюзнишка Западна Тракия тъй както се очертава той сега чрезъ съобщенията въ пресата.

* * *

Голѣмитѣ нещастия, които постигнаха българския народъ въ послѣднитѣ 6—7 години, се изкупуваха до вѣрждѣ съ настаняването на български бѣжанци въ Западна Тракия, която чрезъ тѣхъ засили своя български характеръ и се свърза по-яко съ майка България. Но, още не бѣше подписанъ договора на мира въ Ньои отъ нашитѣ делегати и не разрѣшена още политическата сѣдба на откъснатата отъ България западнотракийска частъ, генералъ Шарпи, командующъ войскитѣ въ Тракия, бѣ издалъ наредба, която опрѣдѣля начина, по който ще се извършва настаняването на бѣжанцитѣ, гърци и турци, получили разрѣшение да се завърнатъ въ страната. Съгласно тая наредба, всички имоти, които сж принадлежали прѣди 1913 година на мѣстни гърци и турци и въ които отпослѣ сж се настанили българи, ще бждатъ възвѣрнати на тѣхнитѣ първоначални притежатели. Специални комисии за тая цѣль, прѣдседателствувани отъ французки офицери и съ участието на първенци отъ всѣка народност (гърци, турци и българи), сж учрѣдени въ Ксанти, Гюмюрджина, Дедеагачъ, Софлу, Димотика и Караачъ, за всѣка една отъ тѣзи околии. Комисиитѣ ще взиматъ рѣшение, слѣдъ като имъ се прѣдставятъ доказателства за правовладѣние или слѣдъ като изслушватъ мѣстнитѣ комитети.

Що се отнася до българитѣ, на които ще бждатъ отнети имотитѣ, които не сж имъ принадле-

жали прѣди 1913 год., наредбата прѣдвижда по-вече отъ нѣколко случая:

Тия, които сж дошли отъ България слѣдъ 1913 год., трѣбва да бждатъ поканени да се върнатъ въ тая страна (като чиновници, търговци, индустриалци и пр.);

За тия, които сж дошли отъ гръцка или сръбска Македония и сж били изгонени отъ тѣхнитѣ имоти отъ гърцитѣ и отъ сърбитѣ, се прѣдвижда: 1) ако пожелаятъ да се върнатъ въ Македония, тѣхнитѣ искания ще бждатъ веднага съобщени на гръцкото и сръбско правителства, които ще ги удовлетворяватъ, ако ги признаятъ за основателни. Ще се взематъ мѣрки за всѣко мѣсто, за да се обезпечи тѣхното квартируване до постигане на окончателно разрѣшение; 2) ако тѣ прѣдпочитатъ да останатъ въ Тракия, това може да имъ се позволи съ условие, че не ще заематъ имоти, изискани отъ тѣхнитѣ бивши притежатели. На такивато ще се направятъ всички възможни улеснения;

в) българитѣ, дошли отъ Източна Тракия или Мала Азия могатъ да постѣпятъ по сѣщия начинъ;

г) на турцитѣ ще се позволява да се връщатъ въ западна Тракия само слѣдъ като турскитѣ власти разрѣшатъ на българскитѣ и гръцкитѣ бѣжанци отъ Източна Тракия да се върнатъ по мѣстата си.

По отношение на селата и кжцитѣ, заемани отъ българи, които сами сж били изгонени отъ Македония или отъ турска Тракия, мѣркитѣ ще се прилагатъ съ по-малка бързина. Ще имъ се намиратъ врѣмenni жилища и тѣхнитѣ искания за въз-

върщане ще се прѣдаватъ бързо на заинтересованитѣ правителства. Прѣдвижда се и начина, по който ще става възврѣщането на общественитѣ сгради, като черкви, училища, болници и пр.

Българитѣ изъ стара България, настанени въ Тракия слѣдъ 1913 г. и които живѣятъ въ кжщи, които имъ принадлежатъ, могатъ сжщо да получатъ разрѣшение да останатъ въ Тракия, съ условие, щото кжшитѣ да сж били въ тѣхно владѣние прѣди 1 ноември 1913 год.

Наредбата изтъква още, че трѣбвало да се избѣгва допушането въ Тракия на хора, които не произхождатъ отъ тая страна. Прѣпоръчва се да се изисква, за тая цѣль, отъ всички бѣжанци да прѣдставятъ свидѣтелства отъ „грѣцкия комитетъ въ Тракия“ (?), съ което да се удостовѣрjava, че носителтъ е родомъ отъ Тракия или притежава тамъ имоти.

Тая наредба на генералъ Шарпи ще докара голѣми нещастия на мнозина едва настанени българи въ долината на долна Марица и въ Бѣломорската низина, тя сочи да разрѣди българскитѣ елементи отъ главния пѣтъ на българския народъ за Бѣло море. Но тя ни дава сжщеврѣменно и успокоителни постановления, които трѣбва да се използватъ цѣлесъобразно отъ българското население въ Западна Тракия. Длъжностъ се налага на българското правителство да подпомогне морално и материално ония българи, които злѣ засѣга наредбата на генералъ Шарпи. Трѣбва българскитѣ народъ и неговото правителство да се проникнатъ силно отъ мисельта, че минаха ония врѣмена, когато въ широката турска империя мо-

жеше всѣки българинъ на воля да се сели, дѣто иска, дѣто смѣта, че ще му е по-добрѣ. При бждащето разселване на българитѣ трѣбва да се намѣси и патриотически дългъ и държавническа мисель. Българското правителство може да подхване прѣговори първо съ управлението на генералъ Шарпи, а послѣ съ гръцкото и турско правителство и, възъ основа на гръцко-българската конвенция по прѣселването и на добрѣ разбранитѣ взаимни интереси, да уреди много въпроси отъ прѣселнически характеръ. Въ тѣзи усилни врѣмена, когато побѣдителитѣ ни диктуватъ наредби, които сж главно въ тѣхенъ интересъ и въ интереса на тѣхнитѣ съюзници, не бива да се задоволяваме само съ възмущения и протести, но трѣбва да проучваме добрѣ и спокойно тия наредби, та да използваме и най-малкитѣ облекчения, които тѣ съдържатъ. И тъкмо въ наредбата на генералъ Шарпи за разселването на западнотракийското население има много облекчения, които трѣбва да се използватъ. Досегашното дѣйствие на съгласенското управление въ Западна Тракия ни убѣждава, че не му липсува хуманность и духъ на примиримость. А побѣденитѣ, на които се отричатъ правата да се бранятъ, сж особено чувствителни къмъ ония дѣйствия на побѣдителитѣ, които сж диктувани отъ хуманность и благородство на душата.

Днесъ българскиятъ народъ прѣживява много кризи, които сж плодъ отчасти на всесвѣтската обща криза, отчасти специално за българския народъ, като послѣдица отъ неговото нещасно попадане въ редоветѣ на побѣденитѣ. А знае се, че едно нещастие

води друго, една криза ражда втора, втората — третя и никога българският народъ не е ималъ повече нужда отъ българския колективенъ умъ и енергия, за да може бързо, безъ голъми сътресения и съ по-малко жертви да прѣживѣе настаналитѣ усилни врѣмена, както днесъ. Прѣселническиятъ въпросъ, е въпросъ за животъ и смъртъ на българския народъ и неговата държава. Той съществува отъ освобождението насамъ, а нищо почти умно и цѣлесъобразно не е сторено за него до сега. Много съжалявамъ, че въ нашата конституция липсва наредбата за министри безъ портофейли. Иначе бихъ прѣпоръчалъ да имаме министеръ по прѣселничеството. Но мислите ли, че нѣкой щѣше да ме послуша. До когато въ другитѣ държави прѣзъ усиленитѣ врѣмена на всевътската война се създадоха министри на прѣхраната, въоръжението, дори за пропаганда, у насъ не се застъпиха съ титулари всички министерски мѣста. И днесъ, когато прѣживяваме най-опасни врѣмена, когато ни заплашватъ вътрѣшни и външни напасти, двѣ министерски мѣста стоятъ не заети! Не е врѣме поради партийни интереси да оставяме народа си въ най-критическитѣ врѣмена безпомощенъ!

* * *

България подписа на 27 ноември договора за мира въ Ньойи, който съ чл. 48 ни задлъжава да се откажемъ отъ всички права върху откъснатата западнотракийска частъ и да признаемъ отъ на прѣдъ всичкитѣ разпореждания, които великитѣ съюзени и сдружени сили ще направятъ за нейнитѣ територии, особено това, което се отнася до

националността на жителитѣ. За да не почувствуваме обаче тежестта на първата частъ отъ 48-и членъ на договора за миръ, великитѣ съюзни и сдружени сили ни гарантиратъ свободата на икономически дебушета (излази) на Бѣло море. Условията обаче на гаранцията ще се установатъ покъсно.

Венизелосъ още въ първия свой докладъ по грѣцкитѣ териториални искания заяви, че Гърция е съгласна да даде на България свободенъ икономически изходъ на Бѣло море. Въ договора на мира е казано изрично въ чл. 48, че се гарантиратъ на България „свободата на икономически дебушета (изходи) на Бѣло море“. Не зная защо Клемансо въ своето прѣпроводително писмо на окончателния договоръ за мира говори за дебуше въ единствено число, а очудва ме много факта, дѣто това обстоятелство не произведе впечатление нито на нашата делегация, нито на нашия периодически печатъ. Военното командване въ Западна Тракия въ своитѣ грижи за уреждане на тая областъ, и въ духа на договора въ Ньойи, покани българското правителство да запази мѣста въ Дедеагачъ за свободната българска зона въ това бѣломорско пристанище. У насъ тая покана се схвана криво и се появи гласъ въ пресата да не бързае съ ангажименти досежно изхода ни на Бѣло море. Договорътъ е обаче ясенъ, той ни гарантира дебушета, а географското устройство на България е така, че тя има нужда непрѣменно и най-малко отъ двѣ дебушета: едното на Източна и другото на Западна България. За Източна България, особено за басейна на Марица, Дедеагачъ е необхо-

димо пристанище. За Западна България, за басейнитѣ на Струма и Места, имаме нужда отъ дебушета при Солунъ и Кавала. Ако за тая часть отъ България ни дадатъ само едно дебуше, то ще трѣбва да правимъ изборъ между Кавала и Солунъ съ огледъ къмъ икономически и народности български интереси.

Сега, когато въ Западна Тракия управлява военна власть, като въ областъ, която принадлежи на населението, което живѣе на нея, нашето правителство трѣбва да поеме на драго сърдце поканата на тамошното управление и се погрижи за всички мѣрки, които сж необходими за бждащето прѣуспѣване на българската търговия въ Дедеагачъ. Прѣговоритѣ съ военното управление на Западна Тракия, досежно икономически изходъ на България на Бѣло море при Дедеагачъ, не ангажиратъ съ нищо България въ нейнитѣ бждащи договори съ Гърция за други изходи на Бѣло море въ силата на чл. 48 отъ договора на мира. А колкото по-рано се подхванатъ пригответелнитѣ работи за нашето свободно пристанище въ Дедеагачъ, толкозъ по-полезно ще бжде за нашето народностно дѣло, толкозъ по-добъръ изборъ ще направимъ за мѣстото на постройкитѣ и по-ефтино ще се сдобиемъ съ пригоднитѣ за това мѣста. Не трѣбва да забравяме, че землището на Дедеагачъ е българско, но то лесно може да стане чрѣзъ високия курсъ на драхмитѣ гърцко. Не трѣбва да се боимъ, че нашето споразумение съ западнотракийското военно управление, досежно българската свободна зона въ Дедеагашкото пристанище, прѣдрѣшава всѣко по-благоприятно разрѣшение на тракийския въпросъ за България.

Съюзенитѣ и сдружени велики сили ни казватъ въ договора, че условията за гаранцията и свободата на икономическитѣ дебушета ще се установятъ по-късно. Тѣкмо отъ тия условия ще зависи дѣйствителността на „свободата“ на дебушетата. Ний сме станали вече подозрителни къмъ всички хубави думи на изявления и договори. Длѣгъ се налага обаче на нашитѣ компетентни органи да проучатъ тѣ въпроса за тая свобода въ свръзка съ по-доброто познаване на политическитѣ нрави въ балканитѣ, и я подсказатъ на делегатитѣ на великитѣ сили, които ще изработватъ тия условия. Първото условие за свободата на нашия изходъ въ Дедеагачъ е да сме господари на желѣзната линия Свиленградъ — Дедеагачъ. Тая линия бѣше до прѣдиднѣколко мѣсеца наша. Тя е нераздѣлна частъ отъ българската желѣзнопѣтна мрѣжа. Както долна Марица събира водата на многочисленитѣ притоци изъ България, така и желѣзната линия Свиленградъ — Дедеагачъ събира всички линии на българската желѣзнопѣтна мрѣжа въ едно, за да стигне засилена Дедеагачъ.

Венизелосъ въ своето писмо до министъръ-прѣдседателя Стамболийски, като прави сравнение между България и Полша, прѣиначава българския бѣломорски въпросъ. Ний не се боримъ за дебуше на Бѣло море, него ни обѣщаваше Венизелосъ още въ първия си мемоаръ до Конференцията на мира въ Парижъ, той би билъ готовъ да ни даде свободенъ икономически изходъ на по-вече мѣста въ Бѣломорското крайбрѣжие, стига да се откажемъ отъ Бѣломорската областъ, която ни се пада по силата на нашето географско положение, ико-

икономическа и етнографска връзка и въз основа на най-новата история на Балканитѣ, въ която самъ Венизелосъ игра важна роля. Ний получихме Западна Тракия въ Букурешъ не като побѣдители, а като побѣдени. А съгласието на Венизелоса въ 1915 година щото Гърция да ни даде дори Кавала, за да спечели нашето приятелство, показва ясно, че цѣлата Бѣломорска областъ между Марица и Струма, има значение за Гърция само тогазъ, когато нейнитѣ държавни мъже се упоаятъ отъ неуспѣшественіи блѣнъ малката морска Гърция да възстанови Византия. Изглежда, че нѣкогашниятъ умѣренъ Венизелосъ, който умѣеше да не надцѣнява силата на своето отечество, сега зашаматенъ отъ побѣдата на своитѣ съюзници, и повѣрвалъ, че интригитѣ и и клеветитѣ противъ българския народъ ще останатъ вѣчно не освѣтлени, се е забравилъ и въ своето писмо до министъръ Стамболийски иска, щото ний да се откажемъ отъ Тракия въ полза на Гърция, за да спечелимъ приятелството ѝ, намѣсто Гърция да се откажи отъ нея, както бѣ направила тя порано, за да удовлетвори справедливитѣ искания на България.

* * *

Географското положение на Западна Тракия, тѣсната икономическа връзка между нея и България, значителниятъ брой българи въ нея и тѣхната икономическа мощъ, както и най-новата история на Балканитѣ, особено разгромването на Турция, говорятъ ясно за правата на България върху Западна Тракия. Великитѣ съединени и сдружени сили поради мотиви, които ний напълно непозна-

ваме, откъснаха чрезъ договора за миръ въ Ню-йи най-важната частъ отъ Западна Тракия, принудиха ни да подпишемъ, че прѣдоставяме тѣмъ да рѣшатъ, какво ще стане съ нейната територия и население. Това е жестока и несправедлива присъда. У менъ е останало обаче сѣ още малко вѣра, че прѣднитѣ хора на съюзенитѣ и сдружени сили ще се замислятъ дълбоко още единъ пжтъ, кога разрѣшаватъ окончателно тракийския въпросъ, ще прѣцѣнятъ наново нашитѣ справедливи искания за териториялна цѣлостъ и ще признаятъ правата на България върху Западна Тракия, права, които произтичатъ отъ нейното владѣние върху тая областъ, придобито съ съгласието на Турция, Гърция и прѣдставителитѣ на великитѣ сили въ Лондонъ. Но вѣрениъ на моето схващане, ще продължавамъ да разгледвамъ Западна Тракия тѣй, както е тя днесъ.

Въ първата частъ на моята сказка, като посочвахъ тѣсната връзка между България и Западна Тракия, казахъ, че е мжно да съществува послѣдната като автономна областъ. И нейното присъединяване къмъ Гърция нищо не би могло да помогне за икономическото ѝ правилно съществуване. Ако политически мотиви прѣчкатъ да се присъедини Западна Тракия къмъ България, то нейното автономно съществуване и прѣуспѣване би се напълно осъществило, ако икономически тя остане яко свързана съ България, а се раздѣли отъ нея само политически. За да не пострадатъ интереситѣ на населението въ цѣла Западна Тракия, раздѣлена сега по най-неестественъ начинъ на двѣ части, трѣбва да се запази тѣхната прѣдишна икономиче-

ска връзка, а това би могло да стане, като се създаде отъ съюзнишка Тракия автономна област, свързана въ икономическо отношение напълно съ България. Западна Тракия трѣбва да заеме най-малко такова мѣсто къмъ България, каквото имаше Люксембургъ къмъ Германия: митнически съюзъ и обща желѣзнопътна мрѣжа. Нека политическиятъ неутралитетъ на съюзнишка Западна Тракия бѣде достатъченъ за да разсѣе всички мними стракове и прѣдразсѣдаци у кабинетитѣ на ония съюзени велики сили, които настояватъ да се откаже България отъ нейния най-естественъ изходъ къмъ Бѣло море.

Ако автономното управление на Западна Тракия (заедно съ Ксантийско) се разшири и върху Източна Тракия, тогазъ икономическото съществуване на цѣлокупна Тракия се още повече осигурява.

* * *

Ние искахме, молихме се да ни се остави Западна Тракия цѣла, както я владѣхме прѣди 1915 година въ силата на Букурешкия договоръ. Никой не може да откаже, че Западна Тракия съставя частъ отъ българската земя, че нейното българско население е значително и най-пригодно да подигне стопански тая земя, като я разработи грижливо, както само то умѣе. Самитѣ грѣцки държавни и обществени дѣйци прѣди да намѣрятъ безграничната подкрѣпа на своитѣ съюзници, признаваха въ разговоръ, въ съчинения и въ международени актове правата на България върху частъ отъ македонския и тракийски бѣломорски брѣгъ. Сѣщо такива признания направиха турцитѣ въпрѣки значителниятъ

брой на турското население въ Тракия. Защо сега великитѣ съюзени и сдружени сили чрѣзъ своитѣ делегати въ Парижъ лишаватъ Българня отъ нейния най-естественъ изходъ къмъ Бѣло море., когато за други народи създаватъ искусвенно такива изходи? Тукъ се крие навѣрно политика, чията червена нишка личи още отъ Цариградската конференция на прѣдставителитѣ на великитѣ сили и се очерта особено ясно въ Берлинския конгресъ. Въ своята кжса политическа история българскиятъ народъ показа, че той цѣни своята независимостъ и ако неговитѣ управници мѣняваха българската външна политика, като се сближаваха смѣнливо съ различнитѣ групировки на европейскитѣ велики сили, то го правиха най-често въ връзка съ непрѣодолимото желание у българитѣ за народно обединение. Ако българскиятъ народъ бѣше постигналъ своето обединение, за което проле потоци кръвь и се разсипа материално, то той би станалъ най-свободолюбивия и най-самостоенъ народъ въ Балканския полуостровъ.

* * *

Азъ почитамъ оня мъжъ, който въ момента на силно отчаюване, когато сърдцето се изпълни съ тжга по непостигнати идеали и кръвь нахлуе въ главата при силенъ ядъ срѣщу човѣшката неправда, посегне на живота си, но дваждъ по ми е милъ оня мъжъ, който умѣе да потуши въ себе си ядътъ и прогони тжгата и съ удвоена сила се захване да догонва непостигнатото и поправя разрушеното. Азъ схващамъ добръ сегашното безутѣшно положение на нашия народъ, зная болкитѣ му и копнѣжитѣ,

но намѣсто да се отчаюваме ~~тѣма~~ да черпимъ сила и мѣдрость отъ историята. Народа, които бѣха не само разпокжсани като нашия въ двешно ~~вѣ~~ вѣме, но се намираха вѣкове подъ тежко политическо и духовно робство, възкрѣснаха сега за новъ политически и духовенъ животъ. Нека нашата стара робска история и историята на поляци, чехи, ървати и други ни даде урокъ, какъ да запазимъ разпокжсания нашъ народъ подъ чуждо робство отъ чуждо народно влияние и поквара.

Ний вече знаемъ, какво прѣдставя за насъ Западна Тракия съ своята долина ~~и~~ Марица, съ Бѣломорската низина и Бѣломорския ~~бѣ~~ бѣгъ. Нищо не може да оправдае нашитѣ ~~водни~~ за напрѣдъ, ако тѣ не впиятъ ясенъ погледъ въ тая земя и направятъ всичко, за да поддържатъ, ако не политическата, то културнонационалната и стопанска връзка между България и тая благодатна българска областъ.

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО ВСЕОБЩА БИБЛИОТЕКА
„ПРОСВѢТА“

УЛ. МАРИНЪ ДРИНОВЪ № 2а

СОФИЯ.